

EVANGÉLIKUS THEOLOGIA

TARTALOM:

- SCHOLZ LÁSZLÓ: Feladataink.
- GRÜNVALSZKY KÁRÓLY: A feloldozás.
- BENCZUR LÁSZLÓ: Luther esketési könyvecskéje.
- MOLNÁR RUDOLF: Ökuménikus mozgalom és a finn egyház.

TÁJÉKOZTATÓ:

- DR. FRENYÓ VILMOS: A biológia.
- DR. WICZIÁN DEZSŐ: Irodalmi útmutató a Melanchthon jubileumhoz.
- D. RAFFAY SÁNDOR: Ujszövetség-fordításomról.

Közlemények.

1947

MAGYAR LUTHER-TÁRSASÁG, BUDAPEST
Kézirat gyanánt

Ára 5 forint

EVANGÉLIKUS THEOLOGIA

Szerkeszti:
AZ
EVANGÉLIKUS
THEOLOGIAI MUNKAKÖZÖSSÉG

Főszerkesztő:
ORDASS LAJOS

Felelős szerkesztő:
SCHOLZ LÁSZLÓ

Kiadja a MAGYAR LUTHER-TÁRSASÁG, Budapest, VIII., Üllői-út 24. — A kéziratokat erre a címre kérjük. — Telefon: 135—597. — Postacsekkszámla: 5725

Fébé-nyomda, Bpest.

Fel. vez.: Kalmár János.

Feladataink

A visszhangról már írtunk. A mai evangélikus lelkész-nemzedék örömmel fogadta az Evangélikus Theologiai Munkaközösség létrehozásának tervét. Azt is kimondottuk, hogy mind a lelkesedés, mind pedig az ügyvel kapcsolatos komoly aggodalmak feladatváltásra serkentenek. Ezekután szükséges, hogy külön is számbavegyük feladatainkat.

Nem resteljük megvallani, hogy feladataink világos látásától még messze vagyunk. Az új munka tervezése és a gyors nekilendülés is nem annyira feladataink meglátásából eredt, mint inkább a bennünk nyomasztóan megnőtt hiányérzetből. A kettő kétségtelen egymásba láncolódik. A feladataink kapcsolódnak a hiányaink karikáiba. Ösztönös és jogos volt tehát, hogy már a hiány fájdalmára megmozdultunk, mint ahogyan a megsebesült ember sebéhez oda-
kap, még mielőtt szakértő orvost hívhatna. De az ilyen első ösztönös mozdulatok után feltétlen szükséges a szakértelem igénybe vétele. Feltétlen szükséges számunkra is, hogy a ködből kilépjünk és feladatainkat mind világosabban meglássuk, munkaeszközünket a lehető legjobban megválogassuk és így gyógyítsuk betegségünket. Különben kuruzslásnál egyébre aligha telhetik tőlünk.

Ha mármost a feladatainkat tudatosan akarjuk meglátni, akkor egész a *célig* kell szemünket mereszteni. Cél és feladat gondolkodásunkban közel állanak egymáshoz, mégsem azonosak. He-lyesen a cél szabja meg a feladatot. Megindítottuk az Evangélikus Theológiát s ezzel hozzáfogtunk feladatunkhoz. De kérdés, mi a célunk vele és méginkább, hogy a meglett cél miként formálja majd ezt a feladatot és minő új feladatokat szab elénk?

A célunkat nem vehetjük alacsonyan. Álljon magasan mint a sarkcsillag, melyet soha el nem ér az éjtszakai hajós, de csak reá-szegezve tekintetét nem téved el a tengeren. Az Evangélikus Theologia és az alakulóban levő Evangélikus Theologiai Munkaközös-ség célja nem lehet kisebb, mint a *magyar evangélikus lelkész-
kar theológiai továbbképzése!* Ez a cél szabja meg a feladatainkat. Hogy feladataink elvégzése csak fokról-fokra történhetik s talán évekig meg kell még elégednünk csekély eredményekkel, — ne változtasson a végső célunk meglátásán. A legrövidebb lépést és a cél felé kell megtennünk. Mert ha nem közelítünk hozzá, hanem távolodunk tőle, akkor a legnagyobb siker is hazug látszateredmény csupán.

Ismétlem, megindult az Evangélikus Theologia s ezzel — úgy lehet — nem rossz ponton fogtunk hozzá feladatainkhoz. Ezt most már nemcsak azzal bizonyítjuk, hogy sokan lelkesen fogadták. régi vágyunk teljesedik vele, de sokkal döntőbben bizonyítjuk az-

zal, hogy ez az első lépés a theologiai továbbképzésünk célja felé. A theológiáról kikerült, gyülekezetekbe szerteszéledt, szolgálatukban sokféleképp megkötött lelkészek továbbképzése nem képzelhető el *theologiai irodalom* nélkül, mégpedig friss theologiai irodalom nélkül. Ha tehát azt a feladatot vállaljuk, hogy theologiai dolgozatokat írásban megjelentetünk, ezeket minden lelkész asztalára odahelyezzük, mégpedig frissen és állandóan, akkor kétségtelen megtettük az első helyes lépést a lelkészi továbbképzés magas célja felé. Persze ezt az elsőt követni kell a többinek.

Rögtön feladatunkká lesz, hogy megállapítsuk: *mik azok a theologiai studiumok, amelyekben magunkat továbbképezniünk kell?* Theologus-esztendeink alatt voltaképpen csak az alapvetést kaptuk meg és azt a módszert sajátíthattuk el, amellyel kötelességünk tovább munkálkodni. Theologiai továbbképzésünk tehát nem kiagyalt ujdonság, hanem magatólértetendő örök folytatás, folytatása a kezdetnek. A theologiai tudomány nem 4 évre szóló studium, hanem egész életünkre szóló feladat. Ugyhogy igazában véve valamennyi theologiai studium szakadatlan művelésére vagyunk elkötelezve. Mégis meg kell látnunk, hogy a lelkészi hivatásunk gyakorlása nem egyformán kedvez valamennyi theologiai studiumnak. Vannak theologiai problémák, melyekre nézve egy életre szólóan elégséges az az alapvetés, melyet a theologus-évek alatt kaptunk. Viszont vannak theologiai problémák, amelyek szüntelen nyugtalanítanak, bevégezhetetlenek, éppen lelkészi szolgálatunk nem engedi, hogy elaltassuk őket. Lehetnek ezek egyéniek s lehetnek olyanok, hogy egy nemzedéket foglyul tartanak. Nos, ezeket a problémákat kell elsősorban összegyűjtenünk, kidolgoznunk és eredményeit felhasználunk mind egyéni szolgálatunkban, mind pediglen a jelenkor egyházi feladatainak szolgálatában.

Ezeknek a problémáinknak az összegyűjtésére az első kísérletet megtettük. A körlevelünkre érkezett válaszokból kitűnik, hogy lelkészi karunk ma mely problémákban szeretne tisztábban látni. Az anyag persze nem teljes. Sokan még nem szólaltak meg. De meg azért sem, mert egyik problémából szokott kinőni a másik, így majd csak a feldolgozásuknál tapasztaljuk meg, melyik merre ágazik? Mindazáltal érdemes az eddig gyűjtött anyagot is ismertetni, annál inkább, mert így kinek-kinek alkalma van őt érdeklő témára találni és annak kidolgozására jelentkezni.

Feltűnő, hogy nem az egyéni problémák állanak első helyen, nem is a korszerű theologiai problémák és egyáltalában nem a részproblémák, hanem néhány alapvető egyházi problémánk. Három ilyenre mutatnak rá a levelek. Az egyik a magyarázatos biblia, kivált a *magyarázatos Újszövetség* hiánya. Magyar kommentársorozat kellene. A mai lelkész nemzedék vágyik arra, hogy jó biblia-magyarázat legyen a prédikációja és ezért az exegetikai továbbképzést az első helyen kívánja. A másik az evangélikus *dogmatika*, amit követel. A mai lelkész biztonságosan szeretne járni-kelni az egyházi tanítás birodalmában; szívesen olvasná magyarul egyházunk hitvallási iratait és kész volna egy rendszeres átfogó theologiai műhűséges tanulóává lenni élete végéig. A harmadik az *agenda* kér-

dése. A mi nemzedékünk olyan theologiai változásokat élt át, hogy a régi ágendákkal nem tud mit kezdeni. Ujat pedig azért nem tudott alkotni, mert a részletkérdéseket a maga számára még fel nem dolgozhatta. Az agenda ugyanis csak az összes theologiai problémák viszonylagos megnyugtató megoldása után szövegeződhetnek meg elfogadhatóan. Ide vehetjük azután az egyetemes énekeskönyv összeállításának nagy feladatát is.

Ez alapvető művek elkészítése mellett különösen két tágabb problémakör az, melyben lelkészeink tanulni óhajtanak. Az egyik az *egyházról* szóló tanítás. Idetartoznak mint részproblémák: az egyház fogalma, az igehirdetés, az evangélizáció, a keresztség és Úrvacsora, a papi hivatal és az egyetemes papság, az egyháztagság, az egyházi reformok, a hitoktatás, a konfirmáció és az egyházi fegyelem kérdései. A másik pedig az *eschatologia*, a végső dolgokról szóló tanítás ugyancsak elágazó kérdései.

Végül felsorolunk egyes problémákat, melyeket egyesek vetettek fel: büntetésünk, bűn és betegség, megtérés, megigazulás, gyónás, szatanologia, lelkiismeret, házasság, spiritizmus, szocializmus; néhány egyháztörténeti téma és ismételten: Luther.

Ha csak erre a gyűjtésre vetjük tekintetünket, eláll a lélekzetünk a feladataink nagyságától. Mert mit törölhetnénk a tienteikből vagy mit volna szabad hosszán halogatnunk? Talán azokat a problémákat, melyek a magyar evangélikus theologianak régi adósságai és mostan, a külföldi szellemi támogatás megtörésével sürgősebbek, mint valaha? Vagy azokat a problémákat hagyjuk, melyeknek megoldatlansága miatt rendetlenül végezzük istentiszteleti és egyéb igeszolgálatunkat? Vagy azokat halasszuk jobb időkre, melyek miatt máris csoportokra szakadtunk s theologiai frakciókban tengődünk?...

Ehelyett lássunk hozzá *feladataink megosztásához*: Az országos Lelkészegyesületnek a háború előtt az volt a szokása, hogy évenként 2–3 témát kitűzött tárgyalásra és valamennyi egyházmegyei Lelkészegyesülettől kérte a kidolgozásukat. Egész éven át ugyanazt a 2–3 témát forgatták mindenütt. Ezt a luxust továbbra nem engedhetjük meg magunknak. Ahol egy sereg munkára kész lelkész együtt él (és ennek minden egyházmegyében így kellene lennie!), ott *gócpontot* kell kialakítani. Egy-egy ilyen gócpontnak nem okvetlen volna szükséges az egyházmegyei határokhoz tartania magát. A Theologiai Munkaközösség szabad és önkéntes munkalehetőséget követel. Mármost egy-egy ilyen gócpont — amilyen lehetne pl. Budapest, Békéscsaba, Győr, Sopron, Pécs, Nyíregyháza stb. — önállóan vállalhatná egy-egy témakör gondos kidolgozását az egész egyház számára. Az egyes csoport-munkaközösségek között természetesen valamiféle kapcsolatnak is kellene lenni. Ez csak személyes kapcsolat révén képzelhető el. Kiküldöttek révén kellene magát képviseltetnie minden munkacsoportnak legalább egy-két másik munkacsoport ülésein, konferenciáin. És magától értetődően közvetlen kapcsolat kívántatnék meg az Evangélikus Theologiai Munkaközösség irányítójától és a gócpontok munkásai között. Ilyen közös munka megvalósítása reménységet nyujtana arra, hogy

az Evangélikus Theológiát szellemileg állandóan jól meg tudjuk tölteni és arra is, hogy nemzedékünk theologiai problémáit a magunk számára megoldjuk és nem hagyjuk szomorú örökségül utódainkra.

Igen, *eredményig* kell eljutnunk! Ha pl. most felvetettük a feloldozás kérdését, akkor ezt belátható időn belül odáig kell vinnünk, hogy úrvacsorai liturgiánkban helyesebben történjék a feloldozás, mint eddig. A továbbképzés ne vitaalkalom legyen, hanem konszenzus létrehozója és szilárd eredmények kovácsolója. Az igazságot kell keresnünk és arra törekednünk, hogy az igazság közelében a különféle theologiai iskolák képviselői egymáshoz is közelebb jussanak. Mindezt nem erőszakkal, csak a meggyőzés fegyverével. És méginkább az egymástól való tanulás készsége által. Ime, a továbbképzésünk célja nagy nevelői feladatokat is ró ránk!

Eddig jórészt *szellemi* feladatainkról szólottunk. De már a gócpontok megalakításának szükségénél szólhatunk volna bizonyos *szervezeti* feladatainkról is. És még egy harmadikról is szót kellene ejtenünk: *anyag*i feladatainkról. Ezekre most részletesebben nem térhetünk ki. De világos, hogy szellemi feladatainkkal egyidejűleg ezeket a szervezési és anyagi kérdéseinket is jól meg kell forgatnunk elménkben, különben ezeken bukhatunk meg.

Most mégis legyen elég ennyi. Szemünket pedig szegezzük a sarkcsillagra! Elérhetetlen messze látszódik a célunk, de fényt vet útunkra, irányít, feladatokat szab elénk és erőnk megfeszítésére biztat.

Scholz László.

A feloldozás

(Folyt. és vége.)

Utolsó kérdésünk a *közgyónás és feloldozás liturgiába tartozásának* a kérdése. Pontosabban ez a kérdés így hangzik: beletartozhatik-e a közgyónás és feloldozás a liturgiába?

Tegyük fel, hogy egy újabb liturgiai reform igazat ad Jánossy Lajosnak és megvalósítja a *verbum et sacramentum* egységén felépülő istentiszteleti rendet. Mi lesz akkor? Helyet kaphat-e ebben a liturgiában a közgyónás és feloldozás? Nem, mert Jánossy szerint a közgyónás és feloldozás — azon kívül, hogy református hatásra került bele az istentiszteletünk rendjébe — megszünteti az Úrvacsora szentségének liturgikus jelentőségét, ha beleillesztetik a liturgiába.⁶⁹ — De tegyük fel, hogy az újabb liturgiai reform semmit sem változtatna a mai renden; meghagyná külön a prédikációs istentiszteletet és a gyónással, feloldozással egybekötött úrvacsorai istentiszteletet is. Azonkívül, hogy helytelenítené az egészzet, mit szólna külön az utóbbihoz Jánossy Lajos? Bizonyára ezt is helyte-

⁶⁹ Dr. Jánossy Lajos: *Liturgika.* (sokszorosított egyetemi jegyzet 1934/35.) 48. l.

lenítené, mert szerinte a gyónást és a feloldozást mindig külön kell végezni az úrvacsorától. Liturgikájában (93. lap.) ugyanis ezt mondja: »A betegek gyóntatása és communioja rendszerint együtt jár. Két lehetőség van, vagy istentisztelet keretében (kórházban, vagy házi gyülekezetben) történik, amikor is külön végezzük a gyóntatást, aztán a comm. istentiszteletet — vagy pedig a gyülekezeti istentiszteletről, a templomból visszük el a szentséget a betegeknek, amikor is a gyónás és absolutio után egy imádságot mondunk az Úrvacsora méltó élvezéséért és következik a distributio.« — Egyházunk liturgika-professzora és szakértője tehát határozott nemmel válaszol felvetett kérdésünkre. Az a kérdés, hogy elfogadhatjuk-e minden további nélkül a véleményét? Vizsgáljuk meg ezért az érveit.

Első érve az, hogy református hatásra került bele a liturgiánkba a közgyónás és feloldozás. Ez önmagában még nem bizonyíték. És ha bizonyíték volna, akkor sem tekinthetnénk ezt református specificumnak, mert megvolt már a középkorban.⁷⁰ A nürnbergi eseményekkel kapcsolatban pedig (1532.), amikor Osiander szembe szállt vele, sem Luther, sem Melancthon nem álltak Osiander pártjára, hanem jóvá hagyták ezt a szokást.⁷¹ Azonban lehet, hogy Luther és Melancthon tévedtek és Jánossynak van igaza; de ezt akkor alaposan bizonyítani kellene. Mivel ezt a bizonyítást egyelőre nélkülözzük, a tételt tovább nem cáfoljuk.

Második érve, hogy a közgyónás és feloldozás megszünteti az úrvacsora szentségének liturgikus jelentőségét, ha belekerül az istentiszteleti rendbe és ha nem választjuk külön az úrvacsorától. Határozottan ezt az érvet sem indokolja meg, de Liturgikájában mégis nyoma van ilyesminek. A 29. lapon Luthernek az 1520-ban kezdődő, Rómával folytatott úrvacsora-vitájával kapcsolatban ezeket mondja: »Már most megjegyezhetjük, hogy mivel a misével folytatott visszaélések szoros kapcsolatban voltak a középkori egyházi élet bűnbánati praxisával, természetesen kapcsolódott ennek a kritikájához a mise-vallásosságot illető polémia is. Ennek a ténynek és összefüggésnek viszont nagy része lett abban, hogy az evangélikus istentisztelet további kialakulása során az Úrvacsora szentségének ünneplésénél annyira középponti hangsúlyozást nyert a bűnbánat gondolata és ezzel még szorosabbá tette azt a szerencsésnek éppen nem nevezhető kapcsolatot, amely a középkor végén a »bűnbánat« és a sacramentum altaris között már amúgy is fenn állt, úgy hogy a gyónás és az Ur szent vacsorája igen könnyen egymás függelékévé lehetett.« Ha valóban ez az indokolása Jánossy érvének, akkor nem értek vele egyet. Először azért nem, mert azt a közgyónást és feloldozást tartja az úrvacsora liturgikus jelentőségére veszélyesnek, amelytől egyébként ő sem tartja elválaszthatónak az úrvacsorát, amint hogy valóban nem is választható el tőle. Jánossy is vallja, hogy annak, aki úrvacsorához akar járulni, előbb fel kell oldoztatnia. Liturgikájában (82. lap.) »nota-bene«-ként jegyzi meg, hogy »a

⁷⁰ L. 10. jegyzet, 37. lap.

⁷¹ Kés'lin: U. o. 253. lap. Evangélikus Élet, X. évf. 7. sz. 6—7. lap.

főistentiszteleten az Ur asztalához járuló hívek gyónása természetesen már az ünnepet, vasárnapot megelőző estei vecsernye után, illetőleg legkésőbbben közvetlenül a főistentisztelet előtt — akár személyes, akár úgynevezett gyülekezeti közgyónás (»általános gyónás«) formájában — megtörtént. Ha ez a helyzet, hogy Jánossy is ismer egy olyan gyónásból és feloldozásból álló »bűnbánatot« — hogy a középkori kifejezést használjam, melyet Jánossy emleget —, amely lényegileg nem áll ellentétben az úrvacsorával, sőt feltétele annak, hogy valaki az Ur asztalához járulhasson, akkor semmiképpen sem állhat meg az a tétel, hogy a közgyónás és feloldozás megszünteti az úrvacsora szentségének liturgikus jelentőségét, ha belekerül az istentiszteleti rendbe és nem választjuk külön az úrvacsorától. Mert ha lényegileg nem áll ellentétben az úrvacsorával a gyónás és feloldozás, akkor nem is szüntetheti meg annak a liturgikus jelentőségét. Vagy pedig annyira nem fér össze és nem hozható összefüggésbe az úrvacsorával a gyónás és feloldozás — t. i., ha lényeges ellentét áll fenn közöttük —, hogy akkor is rovására megy a sacramentum altaris-nak, ha tőle különválasztjuk, de az úrvacsorázás feltételének tartjuk. — Másodszor: azért nem, mert az úrvacsora liturgikus jelentőségének a lerontóját magában a gyónásban és feloldozásban látja, függetlenül attól, hogy ez a gyónás és feloldozás milyen; olyan-e, mint a középkor bűnbánata vagy olyan-e, mint amilyennek a reformáció tanítása szerint lennie kell. Tehát a hibát nem ott keresi és találja meg, ahol a biblikus, reformátori tanításnak megfelelően nyomoznia kellene, — a hamis bűnbánatban, a jócselekedetkre alapozott feloldozásban, hanem magában a gyónásban és feloldozásban s ezeknek az úrvacsorával való szoros összekapcsolásában, holott maga is vallja, hogy az úrvacsora az absolutioval, ez pedig a gyónással összefügg. Mindez arra mutat, hogy itt probléma-áttétellel van dolgunk. Jánossy azt a problémát, amelyet a reformáció a bűnbánat és az absolutio viszonyában látott, egyszerűen áthelyezte az absolutio és az úrvacsora egymáshoz való viszonyába. S bár ismeri azt a jócselekedetektől függetlenített megoldását a bűnbánat és az absolutio viszonyának, amelyet a reformáció hozott, tehát a kulcsokról szóló igaz tant, mégis, amikor arra kerül a sor, hogy ezt a liturgiába beillesse, attól fél, hogy ebből »középkori bűnbánat« lesz, míhelyt a liturgiába bevesszük és az úrvacsora liturgikus jelentősége ennek következtében megcsorbul. Ezért tiltja ezeknek a liturgiába való beillesztését. — Ebből az érvelésből mindössze annyi az igaz, hogy a »középkori bűnbánat« valóban lerontja az úrvacsora liturgikus jelentőségét. De ebből kifolyólag nem lehet azt következtetnünk, hogy maga a közgyónás és feloldozás olyan természetű, hogy mindig megszünteti az úrvacsora liturgikus jelentőségét, ha alkotórésze lesz az istentiszteletnek. Egyáltalában lehetetlenség az, hogy mi az evangélikus liturgia felépítésénél a »középkori bűnbánatot« még mindig számba vesszük. Hát nincs nekünk magunknak tanításunk a közgyónásról és feloldozásról? Vagy olyan hímes tojás a mi tanunk, hogy nyomban összetörik és semmivé lesz, ha a liturgiába a »középkori bűnbánat« helyére beillesztjük? Ugyancsak gyöngé lábakon állhat egy olyan tanítás.

amelyet úgy kell védenünk, mint egy gyenge gyermeket. Jánossy ugyan az úrvacsorát védi, de azért védi a közgyónástól és a feloldozástól, mert ezekkel kapcsolatban fél az atavizmustól. Attól, hogy mindjárt »középkori bűnbánattá« lesznek, ha az úrvacsorával liturgikus kapcsolatba kerülnek. Ez az a szempont, amely számunkra elrogadhatatlan, és ha Jánossy csak ezzel támasztja alá második érvét, akkor ez az érv nagyon erőtelen, mert a gyónásról és a feloldozásról szóló reformátori tanítás igen-igen erős. Annyira megáll a lábán, hogy ha még a liturgiába beillesztjük, akkor sem válik »középkori bűnbánattá«. — De lehet, hogy Jánossy azt is feltételezi (bár eljárása másra mutat), hogy a közgyónás és feloldozás nem csak át ezen a metamorfózison, ha a liturgiába belekerül, és mégis megszünteti az úrvacsora liturgikus jelentőségét. Nem tudjuk azonban biztosan, hogy valóban gondol-e erre? Így hozzá sem tudunk szólni ehhez a kérdéshez.

Második érvét Jánossy még egy újabb módon is alátámasztja. A liturgiát nagyon helyesen, organikus egésznek látja, amelyen belül fokozatos előrehaladás érvényesül. A liturgia igazi lényege szerint *communio*, mondja. »Isten fordul felénk, Ő közli kegyelmi ajándékait és Krisztus váltságműve alapján Szentlelkének a kegyelmi eszközökben munkálkodó hatalmával lehetővé teszi, megvalósítja a szent Isten és a bűnös ember életközösségét. Ige és szentség, kegyelem és áldás a hozzánk lehajló Isten részéről; bűnbánat és hit, könyörgés és imádó hálaadás Isten népe részéről; — ezek a mozzanatok teszik, egyre fokozódó bensőségükkel, a liturgiát (főistentiszteletet) a tényleges istentiszteleti gyülekezet számára az egyház Istenben való életének teljességévé. A *communio* állandó mélyülése és fokozatos valósulása szabja meg az istentisztelet gondolatmenetét és egyúttal érthetővé teszi a liturgia rendjének egész logikái és pszichológiái felépítését, az egymásra következő részek organikus összefüggését.«⁷² A közgyónás és feloldozás ebből a szempontból, Jánossy szerint, úgy szünteti meg az úrvacsora szentségének liturgikus jelentőségét, hogy megtöri az istentisztelet organikus egységét. A keresztség pl. nem töri meg, mert Jánossy felkiáltó jellel emlékezik meg arról, hogy a dánok nemcsak az úrvacsorát, hanem a keresztséget is a főistentisztelet organikus részének tekintik, mivel az epistola és az evangélium közt keresztelnek.⁷³ És maga is megengedi, hogy a keresztséget a liturgiába a prédikáció és az oltári szolgálat közé beillesszük.⁷⁴ Tehát csak a közgyónás és feloldozás veszélyezteti a liturgia egységét, de hogy miért, ezt részletesen nem indokolja meg.

Második érvének ez ellen az újabb alátámasztása ellen két ellenérvet is hozhatunk fel. — Az egyik. Jánossy az istentisztelet organikus részeinek ismeri el a kegyelmi eszközöket, azután a bűnbánatot és a hitet. Ezt figyelembe véve a közgyónást és feloldozást

⁷² Jánossy: Liturgika (u. a.), 82. lap.

⁷³ U. o. 44. lap.

⁷⁴ U. o. 90. lap.

csak akkor tekinthetők az istentiszteletbe nem való elemeknek, ha nem ugyanazt a kegyelmet közvetítik, amit a verbum et sacramentum közöl; és ha nem ugyanarról a bűnbánatról és hitről tennek tanúbizonyosságot, ami a liturgia imádságaiban nyilvánul meg. Ilyen ellentétből azonban — mindazoknak az alapján, amit eddig a feloldozásról mondtam — szó sem lehet. Ellenkezőleg a gyónás és a feloldozás a legszerveesebben beletartoznak azoknak az elemeknek a sorába, amelyeket Jánossy az istentisztelet organikus részeinek tart, mert ugyanarra a kegyelemre vonatkoznak, mint az általa bevettek. — A másik. Jánossy állítása csak akkor állná meg a helyét, ha a feloldozás feleslegessé tenné az úrvacsorát a miatt, hogy ugyanazt a kegyelmet adja, amit az úrvacsora nyújt. Ebben az esetben a feloldozás beiktatása valóban megszüntetné az úrvacsora liturgikus jelentőségét. Csakhogy ezt a tényt, hogy a feloldozás nem oszthatja meg a kegyelmet, mint az úrvacsora, nem szabad így magyaráznunk. Ugyanis ez nem elválasztó, hanem összekötő ok. — A kegyelem azonosságának ezt az összekötő szerepét Jánossy is vallja s ezen kívül ismeri a bizonyosság szempontját is a kegyelmi eszközökkel kapcsolatban. Ezért tartja fontosnak, hogy nem csak a verbumra, hanem a verbum et sacramentum egységére épüljön fel az istentisztelet, hogy minél bizonyosabbak lehessünk az Isten kegyelméről. S harcol azok ellen, akik ezt nem vallják. Tehát nála a verbum nem teszi feleslegessé a sacramentumot, és ha keresztség is kerül a főistentiszteletbe, a keresztség sem teszi feleslegessé az úrvacsorát, csak a feloldozásról mondja azt, hogy ez megszünteti az úrvacsora liturgikus jelentőségét, ha belekerül az istentiszteletbe. Ugyan miért éppen az absolutio az, amelyiknek ilyen hatása van? Hát nem ugyanazt a kegyelmet hirdeti ez is, mint amit az ige és a szentségek hirdetnek? A bizonyosság szempontjából pedig: vajjon nagyobb a feloldozás bizonyágtévő ereje az Isten kegyelméről, mint az úrvacsoráé? Nem. Éppen ezért nem fogadhatom el Jánossynak azt az állítását, hogy a feloldozás megbontja a liturgia organikus egységét és elémészti az úrvacsora liturgikus jelentőségét. Ezért Jánossynak nem az ellen kellene harcolnia, hogy a feloldozás ne kerüljön bele a liturgiába, hanem azért kellene küzdenie, hogy beleillesztessék, mert az ige, a keresztség és az úrvacsora mellett ez is Istentől rendelt módja az evangélium közlésének és ezt is fel kell használnunk arra, hogy a hívek számára a bűnbocsánatot bizonyossá tegyük. Az aztán egészen más kérdés, vajjon nekünk minden istentiszteleten mind a négyféle módon bizonyosságot kell-e tennünk az evangéliumról, vagy hogy csonka minden istentisztelet, amely nem a verbum et sacramentum egységén épül fel? De az bizonyos, hogy aki Jánossy módjára a kegyelmi eszközöket mind bele akarja illeszteni a liturgia organikus egységébe, annak a közgyónást és a feloldozást, tehát a kulcsok hatalmát sem szabad kihagynia.

Mindebből világos, hogy a közgyónás és feloldozás beletartozhatik a liturgiába.

Ami pedig a köz-, ill. magángyónás kérdését illeti, erre röviden válaszolunk. Hitvallási irataink szerint világos, hogy a magán-

gyónás ajánlatos, de nem kötelező. Ezért előtérbe a közgyónás és az általános absolutio kerül. Nagyon komolyan kell tehát vennünk az erre vonatkozó kérdéseket. A magángyónás és feloldozás kérdését is tisztáznunk kell, de elsősorban mégis a közgyónás és feloldozás a mi problémánk. Az ezzel kapcsolatos kérdéseknek essünk neki előbb, mert ha ezeket tisztázzuk, akkor lényegében a magángyónás és feloldozás kérdéseit is megfejtettük.

Bejegyzésül hadd idézzem még egyszer Luthert. A kulcsokról szóló írását így kezdi: »Bizonyára egyike a legnagyobb csapásoknak, amikor Isten haragjában a hűlátlan világra mért, az a rettenetes visszaélés és félreértés, amely a keresztyénségben a drága kulcsokkal kapcsolatban oly nagy mértékben terjedt el, hogy szinte már sehhol sem használják és értelmezik azokat helyesen ezen a világon.« S neki fog Luther az írásnak, hogy népét és ivadékait megmentse ettől a nyomorúságtól.

Mi nem vagyunk Luther népe és ivadéka, de azért a kulcsokról nekünk evangélikusoknak kell a legigazabb módon tanítanunk! A mi absolutionknak kell a legjobbnak lenni!

Grünvalszky Károly.

Luther

ESKETÉSI KÖNYVECSKÉJE

1529-ben jelent meg a Kis Káté először könyv alakban és ehhez a kiadáshoz nem maga Luther, hanem a nyomdász csatolta az ugyancsak ez esztendőben önállóan is megjelent »Traubüchlein«-t, esketési könyvecskét.

Az egyöntetű eljárás kedvéért közölte ebben Luther a Wittenbergben használatos esketési formát. Az Ágostai Hitvallás ugyan nem köti az egyház egységét bizonyos szokások és szertartások egyformaságához, maga Luther sem hisz az uniformizálásban, amely a pápaságban az egységnek csak a látetát, de nem az egyház egységét fejezte ki, mégis szembeáll a minden áron egyénieskedőkkel és gúnyolódó szavakkal küzd a »liturgiai anarchizmus« ellen. »Ezért akartam összeállítani ezt a szöveget és formulát — írja — azok számára, akik jobb híján szívesen járnának el ezekben a dolgokban velünk egyértelműen. A többiek, akik valami jobbat tudnak, azaz, akik nem értenek semmihez, de mégis úgy tesznek, mintha mindenhez értenének, valószínű nem veszik igénybe ezt az én szolgáltatomat, ha csak azért nem, hogy túlszárnyalják, vagy lecsepüljék. Ezek őrizkedjenek csak szorgalmasan attól, hogy valakivel is egyöntetűen járjanak el, mert különben azt gondolják majd róluk, hogy rá vannak szorulva arra, hogy másoktól tanuljanak, és ez nagyon nagy szégyen lenne.«

Ennek a kis írásnak az ismertetését most az tette kívánatossá, hogy a jelenlegi esketési rendünk helyessége iránt többfelől kétely támadt és kérdéseinkre szeretnénk feleletet és útbaigazítást találni Luthernél.

Főleg két kérdésre várnánk feleletet. Az egyik, hogy vajjon lehetségesnek tartja-e Luther az *elváltak újból való megesketését*, — a másik pedig, hogy *szükséges-e esküt tenni az »csküvő« alkal-mával?*

Az első kérdésre nem kapunk feleletet az Esketési könyvecs-kéből, a másodikra közvetve.

A wittenbergi formula szerint a jegyesek nem esküsznek hü-séget egymásnak, mégcsak fogadalmat sem tesznek, hanem egy-szerűen kijelentik, hogy egymással házasságot akarnak kötni. A lelkész az »esketést« a templomkapuban végzi a következő módon: Előbb megkérdi:

»János, szándékosd feleségül venni Margitot?« Felelet: Igen.

»Margit, szándékosd férjhez menni Jánoshoz?« Felelet: Igen.

Ekkor húzza ujjukra a gyűrűt, tegye jobbjukat egybe és mondja a következőket: Amit az Isten egybeszerkesztett, ember azt el ne válassa.

Azután meg így szóljon hozzájuk általánosságban:

»Miután N. János és N. Margit házasságot szándékoznak kötni és ezt Isten és világ előtt is kinyilatkoztatták, továbbá erre gyűrűt is váltottak és kezet is adtak egymásnak, ezért házastársaknak nyilvánítom őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Amen.«

Ez az »esküvőnek« azonban csak egyik része. A szertartás má-
sik fele a templomban folytatódik az oltár előtt, ahol a szentírásból válogatott idézeteket olvas fel a lelkész és így Isten ígéjével meg-
áldja a jegyespárt és imádkozik, hogy az Isten-rendelte házasság ne menjen veszendőbe közöttük. Ez a második rész a szertartás tulajdonképpeni egyházi része. A templomajtóban lefolytatott ak-
tus inkább jogi cselekmény, ezért történik a templomon kívül és ezt nem is akarja formákban megkötni, mert »ahány ház, annyi szokás.« Valószínű erre vonatkozóan mondja a következőket: »A házasság és az esküvő pedig világi ténykedés (weltlich Geschäft) lévén nem helyénvaló, ha mi lelkészek és egyházi szolgák ezekben a dolgok-ban rendelkezni és kormányozni akarunk, hanem hagyjuk csak meg minden országnak és vidéknek a maga eljárását és szok-
ását, hogy a szerint cselekedjenek. Néhol kétszer is el kell menni a templomba a menyasszonynak, először este, aztán reggel; másutt csak egyszer. Néhol kihirdetik őket és felhívják rájuk a figyelmet a szószékről két vagy három héttel előre; az ilyesmit és az ehhez hasonlókat ráhagyom az urakra és a városi tanácsra, intézzék és tegyék úgy, ahogy nekik tetszik, nem az én dolgom.« Luther tehát nem esketett, még csak fogadalmat sem vett és méltán hivatkoznak rá azok, akik hozzá hasonló módon szeretnék ma is a házasságkötés-kérdését rendezni, de ugyancsak az ő kívánsága, hogy ezen a te-

rületen ne akarjunk mi rendelkezni és kormányozni, hanem legyünk tekintettel bizonyos kialakult szokásokra.

Ha most már azokra a kérdésekre, amelyekkel mi közelítettünk a Traubüchlein-hez nem kaptunk feleletet, vagy csak részben kielégítő feletet kaptunk, nézzük azt meg, milyen kérdésekben ad választ, hátha érdekesebbek, vagy elsődlegesebbek a *Luthert foglalkoztató kérdések*, mint a mieink. Luthert alapjában két kérdés foglalkoztatja. Az első, hogy mi tulajdonképpen a házasság és az esküvő, a másik pedig, hogy a házasságkötés alkalmával mi a világi, jogi feladat, és mi az egyházi.

Mi a házasság? — kétféleképpen felel erre a kérdésre. Mindjárt az elején kijelenti, hogy »die Hochzeit und Ehestand ein weltlich Geschäft ist« — az esküvő és a házasság világi ténykedés. Később azonban ugyanezt a világi életformát Istenrendelte állapotnak (Stand-nak) nevezi és a következőket állapítja meg: »Mert ha világi állapot is ez, Isten igéje mellette szól és nem emberek kötötték és találták ki, mint a szerzetesi, vagy apácai életformát, ezért százszor is többre kell értékelnünk lelki szempontból a kolostori életnél, amelynél világiasabb és testübb dolgot el se lehet képzelni, mert testből és vérből, világias felfogásból és gondolkodásból találtak ki és létesítették.«

Luthernek ezt a két megállapítását mi ma így fejezzük ki röviden: A házasság nem szentség, de szent dolog.

Nézzük meg közelebbről, miért mondja Luther »weltlich Geschäft«-nek a házasságot. Ezzel a megjelöléssel azt akarja kifejezni, hogy a házasság kérdésének a rendezése a felsőség feladata. Az államnak és a világi felsőségnek akarja itt megadni az őt megillető tiszteletet és az államélet funkcióit magába szívó pápás egyház totalitásra törő hatalmának akar gátat vetni. Luthernek az volt a nagy történelmi feladata, hogy világosan meg kellett húznia a határvonalat az egyház és az állam között. Ha ma a totális állam arra törekszik, hogy az egyház sajátos funkcióit a maga módján magába olvassza, az egyházat is államosítsa, a középkori egyház azáltal vált szörnyű, valóságos Antikrisztussá, hogy elnyomorította az igazi államélet kialakulását az állam teljes egyháziasításával. Luther a szétválasztást azért tette meg a kettő között, hogy mind-egyik a maga sajátos feladataira irányítsa figyelmét. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ezt a háttérrel a Traubüchlein olvasásánál.

Weltlich Geschäft a házasság, ez tehát azt jelenti, hogy a házasságügyi kérdéseket az egyházi hatóságok asztaláról a világi felsőség hatóságainak asztalára kell áttenni. Itt azonban meg kell említeni azt, hogy Luther olyan világi felsőségre gondol, amelyik törvényhozásban a Tíz Parancsolat alapján áll és nem akar ellenkezésbe jutni az egyházban hirdetett igével. Ma viszont minékünk egyre inkább olyan államhatalmi törekvéseket kell számba vennünk, melyek a maguk-teremtette mithoszok, vagy elvek szerint akarják rendezni jogilag a házasságkötés kérdését is.

Ezt a világi életformát másrészt mégis Istenrendelte állapotnak mondja. Isten igéje szól mellette és nem emberek találtak ki,

Ezzel az ember által kitalált mesterséges életközösségek fölé akarja helyezni az Isten által rendelt életközösséget. Az egyház hirdeti azt az isteni akaratot, amely alapja és mértéke a házassáletnek. Az állam mítoszok és magaválasztotta elvek szerint fog intézkedni a házasságról, ha polgárai nem kapnak nevelést az egyháztól és nem hallja Isten akaratát a szentírásból. Az állam és az államot alkotó nép magától, a természetből kiindulva nem tudja mi is lényegében ez a házasság, amelynek törvényes rendezéséről gondoskodni feladata.

Ma sokszor mondják a házasságot teremtési rendnek s mintha most Luther kitételei is ezt erősítenék meg. Ha teremtési rendnek azért nevezzük a házasságot, mert benne a teremtő Istennek egy általános kinyilatkoztatásával találkozunk, amely a hitetlen számára is hozzáférhető, úgy azt kell mondani, hogy Luther ilyen értelemben nem nevezi teremtési rendnek a házasságot. Hogy mi a házasság, azt igazán egyedül csak a kinyilatkoztatásból lehet megérteni. Csak aki ismeri azt a hűséget, amely Krisztust köti az ő jegyeséhez, az egyházhoz, tudhat arról, mi az a hűség, ami a házastársakat egybeköti. Nem természetes úton, csak hit által értjük meg, mi a házasság és csak hit által értjük meg azt is, mennyire alkalmatlan az ember erre az Isten-rendelte életformára. »Ha valaki a püspöktől imádságot, vagy áldást kér, ezzel arról tanúskodik (bár szavakkal nem is juttatja kifejezésre), hogy milyen komoly helyzetben van és milyen nyomorult, milyen nagy szüksége van Isten áldására és közösimádságra a házassáletben, amelyet most megkezd. hiszen magunk is úgy találjuk, hogy az ördög rengeteg szerencsétlenséget okoz a házasságtörés, hűtlenség és sok más egyéb nyomorúság által.« — mondja Luther.

Tehát ugyanakkor, mikor Luther a házasság kérdését az államélet és a közélet kezébe teszi le, hangoztatja, hogy ez a »weltlich Geschäft« Isten rendelése és erre nem a természetes, hanem az igében magát kinyilatkoztató Isten tanít meg. Az államnak ezért szüksége van az egyház igehirdetői és nevelői munkájára.

A másik lutheri kérdés ez volt: *mi a jogi, világi feladat a házasságkötés alkalmával és mi az egyházi?*

A világi, jogi feladat Luther szerint a jegyesek kihirdetése és az ő esetében esketés nélküli összeadása a templomajtó előtt. Ezt a funkciót is a lelkész végzi ugyan, de ekkor nem az egyház megbízásából cselekszik, voltaképpen állami és városi funkcionárius. Ezért végzi szolgálatát is a templomon kívül. Ez gyökeresen eltér a középkori szemlélettől, ahol az egybekelés szentségi és egyházi cselekmény. A mai polgári házasságkötés formája felé, amellyel szemben a római egyház ma is olyan averzióval viseltetik, tulajdonképpen Luther tette meg az első lépést.

(A reformáció idején nem kötötte ki még a pápaság, hogy csak pap előtt lehet házasságot kötni. Ezt később a Tridentinum mondotta ki, de ekkor már elég elterjedt szokás lehetett. A Tridentinum előtt kötött pap nélküli u. n. titkos házasságok is érvényes házasságok voltak, mert maga a házassági szerződés teszi a házasság szentségi lényegét.)

Az egyházi feladat, lényegében, a házasság megáldása és az mádkozás. Ez benn történik, az oltár előtt. Az áldás azoknak a szentírási helyeknek a felsorolásából áll, amelyek a házasság teremtéséről (I. Mózes 2:18—19.) a férfihöz (Efezus 5:25—29.) és a nőhöz (Efezus 5:22—24.) intézett apostoli intelmekről, a házasságra mért keresztéről. (I. Mózes 3:16—19.) és végül arról szól, hogy Isten ezt az életformát tetszéssel fogadja és megáldja. (I. Mózes 1:27—28.)

Itt látszik világosan, hogy az egész Traubüchlein mögött mennyire ott van az egyház és az állam viszonyának lutheri látása, e kettőnek egymástól pontosan elhatárolt volta. A gyülekezeti lelkész, akit Luther szívesen nevez püspöknek, azért vállal lényegében nem reá tartozó tevékenységet, hogy ezzel a házasság szent voltára így is felhívja a figyelmet. Luther előtt itt pedagógiai szempont s nem egyházpolitikai, hatalmi szempont áll. Azt akarja, »hogy a fiatalság tisztelettel tekintsen rá és tanulja meg tiszteletben tartani ezt az életformát, amely Isten munkája és parancsa és ne bolondozzék vele olyan szőgyenletesen, kinevetve, gúnyolva és mindenféleképpen könnyelműsködve, mint ahogy eddig szokásban volt, mintha ugyan játék, tréfa lenne házasságot kötni és megesküdni. Akik először rendelték el, hogy a vőlegényt és a menyasszonyt a templomba kell vinni, azok nem gúnyból tették, hanem azért, mert nagyon komolyan gondolkoztak róla. Kétségtelen, hogy Isten áldásáért és az imádságért tették, és nem azért, hogy komédiát, vagy majomparádét üzzenek.«

Visszatérve az elején felvetett kérdésekre, a következő feleletekre lehet eljutni:

1. Az eskütételről azt kell megjegyezni, hogy az lényegében nem tartozik az esketési szertartáshoz. Ennek lényege a házastelek megáldása és az imádság. A polgári házasságkötés bevezetésekor az egyház voltaképpen visszaadta az államnak azt a feladatát, amelyet éppen a felekezeti különbségek miatt az egyház nem tudott igazságosan betölteni. Az eskü egyszerűen bennmaradt esketési formulánkban az egyházi házasságkötés megszűnte után is.

2. Hogyjuk el tehát az esketést? — Elvileg következetes lenne és nincs is akadálya. Jelenleg azonban azt a hatást keltené, mintha az egyház hivatalosan is helyeselné azt a laza házassági etikát, amelyet az állam jelenleg képvisel. Az eskühöz azért ragaszkodnak ma sokan, mert benne azt látják megerősítve, hogy a házasetlet isteni rendelés és szent dolog. Ágendánk is ezt a kitéfelt alkalmazza: esküvel megerősíteni.

3. Ha azonban a házastársak nem a polgári házasság megkötésével egy időben áldatják meg házasságukat, hanem esetleg évek múltán, akkor semmi értelme sincs az eskü elmondatásának. Az eskütétel ilyenkor azt a látszatot keltené, mintha házasságuk eddig nem lett volna házasság, ez pedig evangélikus felfogás szerint nem helytálló. Ilyen esetekben Lutherhez hasonló módon kellene eljárni és annak a megállapítása után, hogy a polgári házasságot megkötötték, igével és imádsággal megáldani házasságukat.

4. A rosszul sikerült házasság és a válás gyakorisága valóban beteges kortünet. Ha ennek a beteges tünetnek a gyógyítása végeztetnének be az elváltak esketésének megtagadását, nem tehető fel, hogy eredményre jutnánk.

5. A Hegyi Beszéd ismert szakaszát nem lehet házassági jognak tekinteni, mert akkor az evangéliumból törvényt csinálunk. Jézus a Hegyi Beszédben az ember természettől fogva való párázna, poligám természetét akarja leleplezni azért, hogy megmutathassa, mennyire hiányzik az ő és az ő üdvözítő munkája életünkben, hogy milyen nyomorultak vagyunk nélküle. Ha jogi kódexnek vennénk a Hegyi Beszédet, nemcsak elváltakat nem lehetne esküdtetni, hanem olyanokat sem, akik gonosz kívánsággal tekintettek már nőre, — szóval senkit se.

6. Karner professzor azt javasolja (Lelkipásztor, 1943., februári szám.), hogy »az egyháznak újból házassági széklet kell felállítani« Addig, ameddig ezeknek a székeknek nincs a polgári életre is kiterjedő hatályuk, éppen azok fümigálnák esetleg döntésüket, akik bíraskodásuk alá tartoznának. Ha meg valami külső tekintélyt kapnának, olyan aprólékos kicsinyes és erkölcsösszöködő munkára adna alkalmat (lásd: Meszlényi Zoltán: Házassági köteléki perek az egyházi bíraskodásban c. könyvét), amelyhez sem időnk, sem emberünk nincs.

7. Az egész elválási kérdést nem lehet úgy kezelni, mint valami csak az egyházra tartozó belügyet. Az állam és az egyház viszonyának pontos látásával lehet csak közelíteni ehhez a kérdéshez.

8. Amíg népegyház vagyunk, ténylegesen elismerjük, hogy az állam jogi eljárásai igyekeznek a Tízparancsolat és az Evangélium szellemének megfelelőek lenni. Ha ténylegesen nincs így és mégis fenntartjuk a népegyházi helyzetet, akkor az a feladatunk, hogy minden erővel igyekezzünk megfelelőbb házassági törvényeket kiharcolni és a válások kérdésében is nagyobb szigort megkívánni. Ha az állam semmiképpen sem hajlandó a jó szóra hallgatni és nyíltan eltér a Tíz Parancsolat és az Evangélium szellemétől, akkor az egyház gondoskodhat az államtól függetlenül, saját hívei számára egy külön házassági jog létesítéséről, de ezzel együtt jár a népegyházi helyzet feladása. Enélkül a lépés nélkül az elváltak esketésének megtagadása igazságtalan is és komolytalan is.

Benczúr László.

Ökuménikus mozgalom és a finn egyház

Ha végig lapozzuk az 1932. évet megelőző finn zsinati és egyetemes közgyűlési jegyzőkönyveket, valamint az egyháznak évről-évre megjelenő évkönyveit, sehol sem találunk még utalást sem az ökuménikus mozgalom munkájára, vagy a finn hivatalos egyháznak ilyen irányú mozgalmakhoz való viszonyára. Ellenben találunk hosszú és részletes leírásokat pl. a Finn Belmissziói Központi Szövetség, a Finn Biblia-Társulat, a Finn Külmissziói Társaság, a Finn Tengerész-missziói Szövetség, az Evangéliumi

Szövetség, a Felébredtek Szövetsége, a Finn Béke-szövetség Központi Szövetségének, a Finn Vasárnapi Iskola-szövetség, a Finn K. I. E., a Sortavalai Evangéliumi Társulat munkájáról és még számos lelki munkáról.

A fentieket figyelembe véve azt a következtetést kell-e levonnunk, hogy ökumenikus munka egyáltalán nem volt Finnországban? Véleményem szerint inkább azt kell megkérdeznünk, mi az oka annak, hogy az egyszerű finn nép körében teljesen ismeretlen, sőt még az akadémikus műveltségűek között is alig ismert az ökumenikus mozgalom munkája? Erre a kérdésre egy gyakorlati és egy tudományos feleletet kell adnunk.

A gyakorlatit így kell megfogalmaznom. Mikor 1941-ben először jártam Finnországban és éppen az ilyen irányú munkáról, másrészt a finn egyháznak az ökumenikus mozgalmakhoz való viszonyáról érdeklődtem, az egyik lelkészársamtól ezt a feleletet kaptam: „A finn evangélikus egyház hitvallásos egyház, ökumenikus mozgalom pedig, amilyenre a stockholmi világkonferencia utalt, csak ott alakulhat ki, ahol ez a hitvallásos jelleg elhomályosodik, vagy egészen háttérbe szorul. Másodszor nekünk, finneknek a református egyház tanítása idegen, a római egyház tanítása pedig egyenesen borzalmas.“

A tudományos feleletet *Johansson Gusztáv* (1844—1930) érsektől kapjuk meg. Életének utolsó éveit teljesen betöltötte az a határozott munka, melyet a szabad szellemű hittudomány és a nemzetközi keresztyén egységre való törekvés ellen folytatott. Ez a harcosszellemű munka, mintegy testámentum jelleggel bír az utónemzedékre.

Johansson teológiájának kutatója, a nagy nevű etikus, Tiilitä professzor azt állapítja meg, hogy az érsek ebben a munkájában szinte a sértő keménységig ment el, sőt még a személyeskedést sem mellőzte, különösen akkor, amikor a svéd érsek, Söderblom Nathan ellen intézett támadást. Johansson azonban az ügy érdekében harcolt és cselekedett úgy, ahogy tett. Johansson egyre csak az Isten ígéjének értékére, a keresztyén hit világfelettségére, a Krisztusban való igaz keresztyénségre és Krisztus eljövételének e világ egyre sötétebb jövődjére feletti győzelmére veti tekintetét.

Gummerus püspök egészen bizonyosan azért mondta az érsek által utoljára vezetett egyetemes közgyűlésen Johanssonnak a következő emlékezetes szavakat: „Az Ön lelke Isten gondolatának magasságában és ragyogó világában időzik és él, és Ön úgy néz le annan ránk, miként hegyről, melynek csúsa világfeletti magasságokba nyúlik.“ Ezt nem mindenkiről lehet elmondani.

Johansson érseknek a nemzetközi egyházi egységére való törekvés elleni harcához, illetőleg támadásához a külső lökést az 1925. aug. 19—29-én Stokholmban megrendezett világkonferencia adta. Valójában az érsek már sokkal előbb foglalkozott a kér-

déssel. A Herättäjä c. Turkuban megjelenő egyházi lap 1919. évfolyamának egyik számában azt írja, hogy a keresztyénség jelenlegi legnagyobb veszélyét éppen ebben az egységre való törekvésben látja; mert nem hangsúlyozzák a keresztyén hit világleflettisége mellett annak világellenességét is. Márpedig, ahol a keresztyén hit valóságos, állandó lényegét háttérbe szorítják, vagy egyenesen tagadják, ott eltűnik a keresztyénségből a megnyei erő, — Már itt megfigyelhetjük, első akkordját annak a nemsokára bekövetkező nagy harcnak, melyet a svéd egyházi irányzat ellen intézett a finn érsek.

Ugyanebben az esztendőben, tehát 1919-ben az Amerikában készülő nagy keresztyén világkonferencia elnökétől, a chicagói püspöktől, Anderssontól egy meghívót kapott Johansson. Az érsek válasza a legudvariasabb formában, de határozottan elutasító volt. Válaszában arról szólt, hogy a most megrendezendő világkongresszuson a felmerülő és kiáltó, valamint mélyreható ellentéteket el akarják kendőzni. Ezeket mondja: „Az egyház belső egysége mellett a külső egység is be fog következni, de addig az egyháznak sok megpróbáltatást kell kiállania és egy mélységes belső megtisztulásnak kell bekövetkeznie.“ Nem nehéz megfigyelni, hogy Johansson itt az igazi egyháznak, a Krisztus testének egységéről és annak eschatológiai megpróbáltatásairól beszél.

A stockholmi konferencia előkészületeinek idején, Johansson több cikket írt a konferencia ellen. Előljáróban csak a címet említem: Tévutakon, A hitben és Isten Fiának ismeretében való egység, Ne legyen részed idegen bűnökben, és Az utolsó időkben.

Hogy mégis lássuk Johanssonnak merev álláspontját, szolgáljanak bizonyítékul a következőkben összegyűjtött citátumok: „Minden egyetemes keresztyén konferencia feladata az, hogy a keresztyén hit és az Isten Fiának ismerete előbbre jusson. Ha az egyetemes konferencia programjából hiányzik ez a célkitűzés akkor annak nincs joga ezer és ezer munkást hivatalos és fontos feladataitól és munkájából olyan foglalatosságra csábítani, mely teljesen idegen a keresztyén hit lényegétől.“

„A stockholmi konferencia „life and work“ programja, melyekben a hitvallási kérdéseket tudatosan és megfontoltan háttérbe szorították, arra irányult, hogy a világháború által megtépázott keresztyénséget új szeretetben egygyé forrasszák.“ Johansson számára ez azt jelentette, hogy a konferencia az emberiség gazdasági és politikai kérdéseivel akar foglalkozni és ezeket a kérdéseket Jézus útmutatása szerint akarja rendezni, hogy itt békességet hozzon létre.

„Ez a program azért nem vezethet jó eredményre, mert a világ megjavulásáról való ábránd vagy remény biblia-ellenes.“ Itt Johansson Mt. 24, 7. 9. és 24-re utal. „De a program azért

sem töltheti be hivatását, mert itt téves szeretetre törekşenek valamint az egész próbálkozást emberi erõnek értelmi törekvésekkel való egyesítésével akarják megoldani.“ „Bizony szükségünk van szeretetre, de nagy szükségünk van a téves szeretet kevesbedésére is. (Rm. 12, 9; I. Tim. 1, 5.)“ „Amikor Jézus azt mondja Mt. 24, 11-ben, hogy sok hamis próféta támad és sokakat megtéveszt, akkor Jézus nem akarja, hogy mi ezeket a hamis prófétákat szeressük.“ „A pusztá ész-hit, vagyis a racionalizmus körülveszi a keresztyénséget, és nekünk éppen ezeket a pusztán észszel hívõket, kiktõl annyit szenved a keresztyénség, kellene szeretnünk a stockholmi világkonferencia alaptanításai szerint, sõt a szeretetben az ilyenekkel együtt kellene tanácskozni és el kellene határozni annak az új krisztusi léleknek, a népek közötti terjesztését.“ Ezt a gondolatsort folytatva, ezeket írja: „Isten akarata az, hogy a gonoszt elválaszam a jótól, de a sötétség hatalma e kettõt összeakarja keverni. A pusztá ész-hit nem hisz a Krisztus újra-eljövételében. Azért munkálkodik emberi erõvel. Meg lehet ugyan próbálni, de mindenki egyszer rá fog jönni, hogy az emberi erõ nem használ itt semmit. A stockholmi konferencia, ha abból egyáltalán valami is származhat, a tragédia színhelyévé lesz, mert megmutatja majd, hogy miként csúszik lefelé a keresztyénség.“

A „Tévatakon“ címû cikkében Johansson világosan feltárja azt az elõbb említett téves szeretetet, és ugyanebben az írásában szinkretizmussal vádolja Söderblom érseket. Így ír: „A keresztyénség körében kizárólag az Igazság Léleke építhet igazi egységet. Ahol nincs meg a keresztyén igazság és az azzal járó Lélek, ott nincs keresztyén szeretet sem. És itt van a stockholmi világkonferencia főhibája, hogy t. i. az általános szeretetet, mely csak téves elképzelés és semmi más, állítja oda a keresztyén népek összekötõ kapesa gyanánt. Az ilyen u. n. keresztyén szeretet, mely nem a keresztyén hit igazságainak ösvényein halad, a lélek szennyét idézi elõ, mely mindenek között a leggonoszabb. És az az egyetemes életújítás, melyet a stockholmi világkonferencia kitűzött céljául, emberi erõvel el nem érhetõ. A bûn hatalom, melyet a stockholmi világkonferencia programja úgy látszik nem ismer.“ „A tiszteletreméltó svéd érsek még professzor korában így írt egy stockholmi lapban: „A keresztyén hit igen sok forrásból összegyűjtött új vallásalapítás. Izraelbõl és keletrõl, Görögországból és Alexandriából, Rómából és a germánoktól nyerte maradandó értékét, vagy a múlandó anyagát. A keresztyén hit még nem befejezett valami. Még nem zárhatjuk le az ajtókat. Elõttünk van a feladat, hogy egyesítsük a messiás keletet és India lelkét azzal, ami bennünk van:“ (Stockh. Tidn. 1911. szept. 13. számában.)

„A hitben és Isten Fiának ismeretében való egység“ címû cikkében minden munka alapfeltételére irányítja rá Johansson figyelmünket. Többek között ezeket mondja: „Krisztus annak a lelki templomnak az alapja és szegletekõve, melyre a keresztyén-

ség épít és amelyben a keresztyén embernek élő kőként kell elhelyezkedni.“ A finn érsek felelősséget érez népe iránt és meg akarja védelmezni az idők hömpölygő áradatával szemben „A hitetlenség és a pusztá ész-hit hatalmas folyóként hömpölyögnek a népek életében és már nagyon sok veszedelmet okoztak. A finn nép körében sokkal többet őriztek meg az atyák örökségéből, mint bármely más nép körében, legfeljebb Anglia őrzött meg többet. És nekünk arra kell figyelnünk, hogy ezt a drága örökséget el ne veszítsük.“

A „Ne légy részes idegen bűnökben“ című cikkében pedig ezeket írja: „A svéd érsek fáradozásának gyümölcse, mint köztudomású — a stockholmi világkonferencia, de ő hivatalosan megtagadta a Krisztusnak testben való feltámadását. És a stockholmi világkonferencián volt olyan csoport is, mely tagadta Krisztus istenségét. Az ilyen konferenciához való csatlakozás nagy vétet eredményez. Miért nehezedik sokszor egy népre, vagy egyénre annyi sok bűn? Azért, mert vétet szült magának gonosz cselekedetekkel. Az írás azt mondja: Ne tévelyegjetelek, Isten nem csúfoltatik meg, mert amit vet az ember, azt aratja is. (Gal. 6, 7).“ Johansson tehát a népe iránt érzett szeretetből óva inti a keresztyéneket az idegenek bűneiben való részeseéstől, hogy Isten sújtó keze büntetni ne kényszerüljön. De tekintsük a fenti cikknek, egy még keményebb részletét: „A svéd érsek hivatalosan is hangoztatta kortársai körében, hogy sem a hit sem a keresztyén hit igazságai többé már nem tudják összekötni a keresztyén népeket, csupán az egyetemes szeretet, a tulajdonképeni igazi szeretet, mellyel Krisztus szereti az övéit. Nála azonban ez pusztán névleges, mert nem a Krisztusban való hit által születik és nem is a Krisztus Lelkének szüleménye. Ez a szeretet a racionalizmus gyermeke. És a svéd érsek együtt dolgozik a racionalistákkal, sőt dieshimnusz zeng a szocialista Brantigról és Ebertről. Ez a világ és ennek a szeretete nem akar a bűnről lemondani és nem akar megtérni. A stockholmi világkonferencia ennek a haladó keresztyén világnak a követe. Mi a keresztyén népek idejéről beszélünk, de a biblia ezt pogány időknek nevezi. A keresztyén hit sok jót eredményezett már a népek életében, de a politika általában keresztyénietlen és csupán az illető nép saját érdekeinek követeléséből áll. A stockholmi világkonferencia nem képes a népeknek ezt a természetét megváltoztatni. A keresztyén ember gazdasági téren is a szeretet törvényei szerint akar élni, de a világ továbbra is csak a saját győzelméért küzd. A stockholmi világkonferencia nem képes a világ természetét megváltoztatni. Ami pedig a szociális kérdéseket illeti, ott még nagyon sok a javításra szoruló. Az osztályharcot, melynek indítóoka a hatalomra való sóvárgás a stockholmi világkonferencia nem képes legyőzni. Ennek a világkonferenciának a követei elsősorban racionalisták, kik a világbékét akarják és úgy gondolják, hogy meg is tudják valósítani, bár a bűn, melynek ítéletes következménye a háború, egyre nő.“

Johanssonnak az volt az érzése és gondolata, hogy e jelen nemzedék a világ végét megéli. Ebből származik, hogy sokszor és sok helyen, komolyan arra emlékezteti, hogy mennyire nagy az összevisszaság, melynek elrendezése Isten szemszögéből egészen hiábavaló. „Az utolsó idők“ című írásában éppen ezekre hívja fel a figyelmet. „Tudjuk, írja ebben a cikkében, hogy a biblia utalásai az utolsó időkére (Mt. 24, 7. 9—14; Mt. 10, 21; Mt. 24, 42. 44. II. Tim. 3, 1—5; II. Tim. 4, 7.) milyen valóságizűek éppen a mi korunkban. De ebből a szempontból a stockholmi világkonferencia tisztára üres utópia. Nem képes ez a Lélek templomát építeni, mert tagjai között éppen úgy megtaláljuk a Krisztusban hívőket, mint a Krisztus-tagadókat. Ez a világkonferencia pedig arra vállalkozik, hogy megújítsa az emberiség politikai, gazdasági, szociális berendezését, mely így ahogy van, egészen elmúlásra van ítélve. De a hit dolgait, melyekkel fel lehetne építeni az új templomot, háttérbe szorítják. Micsoda óriási ellentét! A stockholmi világkonferencia összehívói nagy tévedésben élnek. Ki tudja jobban, hogy mi a keresztyénség jelen feladata, a Krisztus-hit és az apostolok, vagy a világkonferenciák létrehozói?“

Arra lehetne gondolni, hogy Johansson és az ő elvét vallók talán esendesebbre fogták szavukat, miután látták, hogy a konferencia milyen komoly és alázatos szellemben munkálkodott, sőt egyértelműen ott is elismerésben volt része, ahol először kértelkedéssel fogadták. De nem. Nézzük csak Johansson 1926-ban írt cikkét a stockholmi világkonferenciáról. „A stockholmi világkonferencia az antikrisztusi hatalom első világkonferenciája volt. Egészen a keresztyén hiten kívül mozgott, sőt erősítette az antikrisztusi hatalmat.“ Johansson állásfoglalása az ökümenikus mozgalommal szemben, szinte ceterum senseová válik. Szerinte minden módon megakadályozandó. A kérdés most már nem a stockholmi vagy az 1927-ben megrendezett laussanni konferencia bírálata, hanem egészen ebben a megállapításban foglalható össze: az „ökümenikus hit valóságban a keresztyén hittel szöges ellentétben van.“

„A lutheranizmus vagy másképp az ökümenikusok és a pápizmus“ című írásában Johansson mintegy profétai módon arra vállalkozik, hogy megjövendőlje az ökümenikus mozgalom jövőjét. Miután meghatározza az igazi lutheri magatartást eikke elején, így ír tovább: „Egészen más alapokon mozognak az u. n. ökümenikusok. Az egészen természetes, hogy a népek közelebb szeretnének jutni egymáshoz és megpróbálják a béke gondolatát is előbbrevinni, amennyire az rajtuk áll. De az u. n. ökümenikus-hit különös hit akar lenni; hitbelileg akarja az egyes népeket egyesíteni, de ez a hit egészen más, mint a keresztyén hit. A stockholmi konferencia az egyház feladataivá teszi a világ dolgait is. Azt tanítja: Tedd félre mennyei elhívásodat, hagyd el a keresztyén hit világleflettségét. És mindez voltaképp végzetes lemondás a keresztyén hitről. A világ dolgainak intézése az állam

feladata. Az azt teszi, amit megtehet. De az egyház nem ugorhat be annak helyébe, hogy most ő kezdje megcsúszkálni mind azt, amit a világ eddig nem tett meg. A keresztyén ember sóként és világosságként hat a világban, de az egyház feladata egészen más, sokkal magasabb. És mikor ez az új-hit azt gondolja, hogy a világi létformákat meg tudja változtatni, eszathatkozni fog, mert Krisztus és az apostolok az utolsó időköt felettébb borzalmasaknak írják le.“

A lusannai konferenciáról Johansson így nyilatkozik: „Nem volt ott hit egyáltalán és mégis ökuménikus hitről beszélnek. Bizony szégyelhetik majd gyermekeink és unokáink azt az elvetemültséget és csalárdságot, melyben a világkonferenciák esodálói leledzenek. Ökuménikus-hit nincs és ha e nevet mégis használják, az csúf-név csupán. Ez a hit nem fejlődés felfelé, hanem csúszás lefelé. Eltér Luther hitétől a katholicizmus felé. Az új hit, az u. n. ökuménikus-hit nagy tévelygése abban van, hogy ebből a világból való. Minden ökuménikus munka és fáradság egészen hiábavaló. Úgy látszik, hogy a keresztyén világkonferenciák nem ismerik azt az alapvető törvényt, hogy az életre vezető út a halál mellett visz el.“

Az ökuménikus gondolat megértéséhez még Johansson eschatologiai állásfoglalásánál is meg kell állnunk egy pillanatra. Johansson eschatologiai állástoglalása minden tettét meghatározta. Minél öregebb lett, annál sötétebben látta az emberiség jövődójét. Arról is volt már szó az előbbieken, hogy Johansson keresztyénsége a Krisztus-várásban esűcsosodott ki. A világ megújulása az idők végén fog bekövetkezni a Krisztus erejével. A segítség felülről jön. Azt írja Johansson: „A nagy világkonferenciák nem várják Krisztus eljövetelet, hanem azt gondolják, hogy emberi erővel is megújíthatják az emberiséget, amit pedig csakis az eljövendő Krisztus tehet meg.“ Természetes, hogy itt Johansson elsősorban az Isten országáról alkotott felfogás ellen foglalt állást. „Isten országának eljövetele egy cseppet sem függ az emberi akarástól, vagy az ember erejének megfeszítésétől.“ Közben ezt írja: „A stocholmi világkonferencia nem képes a kozmikus létet megújítani, mert mi a vég felé közeledünk, mikor is amenny nagy robajjal aláhull és a nagy forróágban az őselemek mind elpusztulnak. A keresztyénség pedig új eget és új földet vár, melyben igazság lakozik. (II. Pét. 3. 10. 13.). Körülöttünk minden azt bizonyítja, hogy az emberiség lefelé csúszik az Isten ítélete felé. És Krisztus minden biztonnyal megújítja ezt a világot.“

Johansson számára ez az eschatologiai állásfoglalás az Isten oltalmára való teljes ráhagyatkozást jelent és így bár szíve tele volt szomorúsággal, mégis a világ vezetésére vonatkozóan nagy gondatlanságot tanúsít. Azt mondja hogy „a stocholmi konferencia a világ minden gondját a keresztyénségre veti. Az egyház nem keveredik az állam feladatába. A fődolog

az, hogy az egyes keresztyének hűségesek legyenek azon a helyen, ahová Isten állította őket.“

Nem vádolható Johansson azzal, mintha az ilyen keresztyénség az aktivizmustól eltértené őt. Élete és munkája tele volt népe és egyháza iránt érzett szeretettel és az érettük való fáradozással. Itt, különösen az egyházi diakonia javára végzett munkáját kell megemlítenünk.

Johansson felfogása szerint az ökumenikus egység nem keresztyén egység, mivel ez utóbbi csak Krisztusban érhető el. Johansson Ef. 4, 13-ra utal; a keresztyénségnek a hitben és Isten Fiának ismeretében való egységre kell törekednie. Mint már az előbbieken is láttuk, az érsek a „Krisztus mibennünk“ fogalmának mélységes értelmét világítja meg. Ha valaki Krisztusban van, az ugyanakkor Isten teremtésének is a részese. Ebből kifolyólag Johansson számára egészen lehetetlen volt az ökumenikus egység emberek és az egyház között. Olyan emberekre gondolva, kik nem ismerik el a Krisztust vagy pedig a keresztyénség világfelettsége mellett valami egészen idegen vallást képviselnek és az ujjászületés követelményét is letagadják. „Igaz s feltétel nélkül elfogadandó, amit pl. Jézus főpapi imádságában mond: hogy mindenek eggyé legyenek. (Jn. 17, 21—23.) De éppen ökumenikus körökben magyarázzák hamisan azt a jézusi mondást, midőn ezekben a szavakban arra keresnek támasztékot, hogy akármilyen egységet megvalósíthassanak. Jézus itt egészen szigorú értelemben használja az egységet. Azt mondja Jézus, hogy: mindnyájan egyek legyenek, mint Te énbennem Atyám és én Tebenned, hogy ők is egyek legyenek mibennünk.“ Johansson szerint a keresztyén egység ebben leli alapját.

A kérdés most már az, hogy Johansson, aki maga nem volt jelen a stockholmi világkonferencián, kaphatott-e teljes és tökéletes benyomást a konferencia szelleméről. Johansson ugyanis még azt a lehetőséget sem veszi számításba, hogy a konferencián a hibás egység mellett talán lehetett egy bizonyos helyes egység is.

U. Paunu, a Finn Missziói Szövetség akkori elnöke pl. a konferencia legfontosabb és legfigyelemreméltóbb jelenségének azt tartotta, hogy az valóban ökumenikus volt. *Paavo Virkkunen* szerint, a konferencia összekapcsoló pontja éppen a Krisztus Lélek volt. De idézzük magát Virkkunent. „Ez a láthatatlan Lélek hatalmas munkát végzett a konferencián. Aligha volt a résztvevők közül egy is, aki ne kapott volna részt belőle, vagy kizárhatta volna magát annak hatásából. Valóságga lett tehát, hogy az emberiség és a keresztyénség egyedei számára ez a belső egység nagyobb, mint bármely különleges valami, amely ugyanis elválasztja az embereket egymástól. Ez a lelki egység, véleményem szerint, a világkonferencián megtapasztalt legnagyobb élmény.“

Az előbb idézett két theologus, mint résztvevők nem

egyedülálló jelenségek a konferencia ilyen irányú bírálatában. — mondja Tiililä professzor — bár az is igaz, hogy ők nem a lényegénél fogták meg a konferenciát, mégis figyelmen kívül nem hagyhatók.

De nézzük tovább Johanssont. Elítéli az ilyen világkonferenciákat azért is, mert a synkretizmus veszélyét nem kerülhetik ki. Azután azért is elítélendőek a világkonferenciák, mondja Johansson, mert ebből a világból valók. „Ez meg abba az irányba vezet, hol a keresztyén hit elvilágiasodik éppen azért, hogy annak világlefektetését és világellenességét háttérbe szorítja. miáltal az ember számára otthonossá teszi az evilágit.“ Az lehetne mondani, hogy Johansson harcának ez a legközponthibája. Nem csupán egy theologiai (pl. eschatologiai) kérdésről volt itt szó, sem pedig u. n. lelki-munka folytatásáról (mint pl. az ökümenikus mozgalom szociális és politikai törekvéseiről) vagy arról, hogy milyen formában jelentkezik itt a keresztyén-ség (az egységre és a szeretetre fordítva a figyelmet); itt magáról a keresztyén hitről volt szó. Itt érkezünk el a harc alapjához. Ha azt kérdezzük Johanssontól hogy ökümenikus mozgalom Istentől van-e vagy sem? Johansson válasza feltétlenül tagadó: „A stockholmi világkonferencia tökéletesen istentelen volt.“

Annak a személynek, aki ilyen ítéletre mer vállalkozni és egy egész egyházat ebben az ítéletben vezetni, és mintegy közvéleményt formálni, látnia kellett ennek az ítéletnek szörnyű nagy horderejét.

Nekünk viszont meg kell látnunk, hogy abban az időben Johansson ezzel az álláspontjával majdnem teljesen egyedül volt a világban, mind a protestáns, mind a katolikus oldalon. Ott állt szinte fenséges bíróként, miközben a bibliára irányította a keresztyén-ség figyelmét. Bárhogy ítéljük is meg Johansson cselekedetét, egy dolog bizonyos, hogy az, aki ezt megtette és a harcot végig állta, hatalmas theologiai cselekedetet vitt végbe, melyhez hasonlót még az egyháztörténelem során is csak elvétve találunk. Az ilyen egyéniségben a reformátorok hűségéből és bátorságából kellett jó résznek lennie, ki munkáját akkor is folytatja, ha egyedül marad. (Tiililä).

Bírálatában az érsek főleg a lényegre irányította tekintetét és a mellékkörülmények szinte figyelmen kívül maradtak. Mivel az ökümenikus mozgalom alapjai szerinte istenteleneknek mutatkoztak, nyilván annak semmiféle megnyilatkozását nem méltatta figyelemre. Az egyes felekezeteknek az a törekvése pl. hogy tudományos úton jobban és többet foglalkoznak egymás megismerésével, valóban nagy eredménye a stockholmi világkonferenciának, és ez Johansson számára egészen háttérbe került.

És meg kell látnunk ezt is: Johanssonnak az ökümenikus mozgalommal való harca bizonyoság arról, hogy ő mennyire benne gyökeredzett a lutheri hitfogalomban!

Innen magyarázható, hogy a hivatalos egyház is olyan mereven elzárkózott az érsek idejében minden ökümenicitástól.

Sőt azt kell mondanunk, hogy az érsek hatása még ma is megmutatkozik a finn egyházi életben, midőn arra a ma is élő fiatal gyakorló lelkészre gondolunk, akit cikkem elején idéztem.

Ökumenikus munka Finnországban mégis található, s véleményem szerint ez is áldást jelent a finn egyház számára.

Ezekután már csak a felsorolásra szorítokozom. Johansson érsek 1930-ban meghalt. Az 1932—36 éveket magába foglaló, a finn egyház munkájára vonatkozó Évkönyv III. részében a XII. fejezetben az egyházak közötti közös munkáról már részletes leírást találunk.

Finnországban az evangélikus egyházon kívül még egy másik népegyház, a finn görögkeleti egyház is élénk munkát fejt ki. Elismert vallásos közösségek között kell megemlíteni a: katolikus egyházat, a finn püspöki methodista egyházat, a finn baptista gyülekezetet, a finn szabadegyházat, a finn evangélikus szabadegyházat, a finn szabad evangélikus gyülekezeti szövetséget, a finn katolikus szabad egyházat, a Mózes-hitű gyülekezetet, a görögkeleti egyesületet Viipuriban és a finn mohamedán gyülekezetet.

Mind az evangélikus, mind a finn görögkeleti egyház legfelsőbb vezetését az állam gyakorolja. Az évkönyv most következő részét szövszerint idézem: „Egyéb figyelemreméltó közös munkáról e két egyház között nem lehet beszélni. Az evangélikus egyház viszonya a többi egyházakhoz az elmúlt időszakban (tehát 1932—36) kielégítő volt.“

A finn egyháznak (evang.) más országok egyházaihoz való viszonyáról t. k. csak az egyházi törvények megváltoztatása óta lehet beszélni. Ez 1933. dec. 22-ikén lépett életbe. Azóta lehetőségessé vált a finn egyháznak a többi államok egyházaihoz való viszonyát kiépítenie. A finn evangélikus egynaz képviselői eddig is fenntartottak valamilyen kapcsolatot a külföldi egyházakkal, ez azonban még félhivatalosnak sem volt mondható. De a jelzett idő után ez a kapcsolat-kiépítés nagy lépésekben haladt előre. Így pl. az észti és a svéd evangélikus egyház püspökeinek beiktatásánál a finn egyház egy-egy püspökével mindig képviseltette magát.

Az észti egyházak közötti munkát elmélyítették a különböző skandináviai lelkész-gyűlések, melyek sorrendben a következők voltak: 1933-ban Helsinkiben, 1936-ban Visbyben, majd 1941-ben Lapuaban. Az ökumenikus gondolatot mélyítették el a skandináviai püspökök találkozásai is. 1933-ban Naataliban, 1936-ban Langesöben. Az előbbi Finnországban, ez utóbbi Dániában. Itt kell megemlíteni, bár nem kifejezetten skandináviai jellegű volt, az 1935-ben Tallinban és 1937-ben Budapesten rendezett finn-ugor lelkészkonferenciákat, melyeken a finn egyház lelkészi kara igen szép számmal képviseltette magát.

A finn evangélikus egyháznak idegen egyházakhoz való közeledésében legfontosabbak a finn és angol egyházak közötti tanácskozások. Az első ilyen tanácskozást 1933-ban, a másodikat

1934-ben tartották. Ezekre a tanácskozásokra az angol püspökök minden 10. évben megrendezett u. n. londoni Lambeth-konferenciája adta meg az indítóokot. Az egyik ilyen Lambeth-konferencián 1920-ban megbízták a canterbury érseket, hogy teljes úrvaesorai közösséget hozzon létre a külföldi keresztyén egyházakkal. Ennek kapcsán készítették el az angol és svéd egyházak közötti egyességet; Johansson halála után pedig immár a finn egyházzal való egység kiépítésére irányuló tárgyalások ideje is elérkezettnek látszott. Miután evégből a canterbury és turkui érsekek követői találkozottak és a jelzett tárgyalás anyagában, valamint a tárgyalásokra meghívandó bizottság személyeiben is megállapodtak, 1933-ban a londoni Lambeth-konferencián, 1934-ben pedig Helsinkiben tartották meg az ilyen irányú tárgyalásokat.

A tanácskozásokon 1) a biblia auktoritása, 2) hitvallások, 3) a szentségek és 4) a történelmi püspökség kérdése került előtérbe. Tárgyaltak még az angol egyháznak a finn egyház missziói munkájához való viszonyáról. A tanácskozásokban kitűnt, hogy a finn egyház számára az volt a legfontosabb, hogy a hit által való megigazulás tana tisztán őriztessék meg, az anglikán egyház pedig azt látta legégetőbb kérdésnek, hogy megőrizze a valóban teljes szentségeket és a felelősségteljes egyházi hivatalt. Angol részről szó volt az apostoli successio kérdéséről, a püspököknek a pap- és püspökszentelési szolgálatáról. Megegyeztek abban, hogy a lutheranizmus nagy értékét jelenti az Isten szabad bűnbocsánatának hirdetése, melyet mint örökséget kötelessége az egyetemes keresztyénség lelkére helyezni. A két egyház közötti tárgyalás végeredményeit magába foglaló jegyzőkönyvből az angol egyház a maga részéről a következő két pontot iktatta törvénybe: 1) Ha a turkui érsek egy finn püspök szentelésénél a canterbury érsekhez fordul segítségért, a canterbury érseknek joga van ehhez hozzájárulni. 2) Ha a finn egyház egy tagja az angol egyházban kíván úrvaesorát venni, engedjék meg az neki.

Nem kevésbé figyelemreméltó, hogy a két egyház közötti tárgyalásnak azt a részét, mely a hitvallásokra vonatkozott, így különösen a hit által való megigazulás tanát, az angol egyház hitvallás-könyvében és a Common Prayer Bookban is feljegyezték.

Látjuk mindezekből, hogy a finn evangélikus egyház nem zárkózott el és nem zárkózik el ma sem a komoly és valóban ökumenikus jellegű munkától. Ez a munka azonban valójában mégis egészen más természetű, mint amilyen a stókholmi világkonferencia egységre való törekvéseiben megmutatkozott.

FORRÁSMUNKÁK:

Molnár Rudolf

1. O. Tiitilä: Uuden elämän etiikka, Helsinki, 1940.
2. Suomen Evankelisuteriläinen kirkko, Vuosina, 1932—1936. Sortavala, 1938.
3. Suomen Vuosikirja XIII. Sortavala, 1939.
4. Es a szövegben említett jegyzőkönyvek.

TÁJÉKOZTATÓ

Rovatvezető: DEZSÉRY LÁSZLÓ

A BIOLÓGIA

Korunk egyik vezető tudománya a biológia; ennek jegyében folyik a középiskolai oktatástól kezdve az új társadalom-elméletek kialakításáig sok minden. Széles rétegek kezdik ezt a szót megszokni, sőt használni. Beszélnek »biológiai szemlélet-ről« »biológiai gondolkodásmód«-ról, stb., mindazonáltal többé-kevésbé ködös fogalom áll e szót használt kifejezések mögött.

Mindenekezlőt a biológia elnevezés etimológiáját, származását kell tisztáznunk; eszerint a »biológia«, mint szó a görög *biosz* (βίος) = élet és *logosz* (λόγος) = beszéd, illetve *logia* (λογία = gyűjtelék szavakból ered s magyarra fordítva **élettudomány-t** (nem élettant!) jelent. Közel másfél évszázad óta, **Lamarck** és **Treviranus**tól kezdve használják többé-kevésbé olyan értelemben, amely megközelíti a biológiáról kialakult mai fogalmainkat.

Idők folyamán sok zavart okozott, hogy a biológia elnevezést a múlt század második felében szűkebb körre vonatkoztatták, mint amit eredeti értelmében jelent s az alkalmazkodások tanát, a mai ökológiát ökológia = az élőlények környezetana, háztartásana; *oikos* = ház) és az **ethológiát** (az élőlények »szokástana«; *etho*, = szokás, cselekvésmód stb.) kezdtek érteni alatta. Minthogy azonban fennáll az a szükségesség, hogy az összes élőlényekről, emberről, állatról, növényről való ismeretünket egy átfogó nagy tudományban egyesítsük, ezért ismét kitágították a biológia fogalmakörét nagyjából a lamarcki és treviranusi eredeti megfogalmazásához, amely szerint a biológia az életről szóló diszciplínák, azaz tudományágak összességét jelenti.

E rész-tudományok azonban nem határolódnak el élesen mindenféle a többi, nem biológiai tudományoktól,

ennél fogva természetesen nem teljesen egységes a biológia körének kijelölése. **Huxley** pl. a biológiai monizmust képviselve a legtágabb értelemben veit jelenségeit az életnek a biológia fogalma alá sorozza s ide tartozónak véli végső fokon a lélektan, társadalomtudományt, de még a jogtudományt és politikát is. Kétségtelen, hogy ez a felfogás túlértelmezi a biológiát, hiszen olyan módszertani különbségek vannak e területek művelésében, hogy tárgyuk nem vonható erőszakoskodás nélkül együvé.

Sokkal határozottabb **H. Driesch** értelmezése, aki a biológiát az élőkre vonatkozó **objektív** tudománynak mondja. A **tárgyi** megismerést hangsúlyozva, szorosabban vonatkoztatja a biológiát a testi életre s ezzel elhatárolja a szubjektívebb vonásokat felülmúló tudománysszakok felé.

A biológia helyes megfogalmazása és felosztása tekintetében **Dudich Endre** felfogása látszik a legcélszerűbbnek. **Dudich** szerint: »a biológia az élőlényekről szóló igazolt ismeretek rendszere.« Foglalkozik tehát minden élővel, de csupán a tárgyi alapon, azaz objektíve igazolható ismeretek kapcsán.

A biológia, vagyis az élettudomány két főcsoportra tagolódik **Dudich** rendszerében: A) **Pro-biológia**, mely magának az életnek mibenlétével, alapjelenségeivel, létrejöttével, feltételeivel, az élettel szemben való különbségeivel stb. foglalkozik. B) **Biontológia**, mely adottságok veszi az életet s kutatásának tárgya az élőlény. Foglalkozik az élőlények szervezettel, élettani (fiziológiai!) működésével, szerkezeti és egyéb adottságaival stb.

Az élettudománynak ez a második része tekinthető fejlettebbnek és kidolgozottabbnak az elsőt szemben, mert tárgya, az élőlény, sokkal inkább megragadható, mint az élőlénytől el-

vonatkoztatott élet s a probiológia egyéb tárgyainak javarésze. A továbbiakban ezért főleg a biontológiát ismertetjük, ugyancsak Dudich felfogása nyomán.

Az élőlényeket vizsgálhatjuk fajtajuk szerint, illetve egyed-mivoltukban. A biológiának ezzel foglalkozó rész-tudománya az **idio-biológia** (*ἴδιος* = egyéni, saját). Vizsgálhatjuk azonban az élőlények egymással alkotott életközösségeit, a biocénosis-okat is (*κοινός* = közös; az ezzel foglalkozó tudományág a **symbiológia** (*σύν* = együtt).

Mindezekben belül természetesen nagymértékben tovább tagolódnak az élettudomány. Így pl. az idiobiológia keretében megkülönböztethetünk **aktuális tudományágakat**, melyekben az idő nem szerepel alkotó tényezőként; hanem a vizsgálat tárgya a jelenben adott élőlény. Az ide tartozó tudományágak a szerkezetel, működéssel s a környezethez való viszonyulással foglalkoznak.

Az élőlények szerkezeti felépítésével az **alap-alaktan** (pro-morfológia; *πρό* = előt, *μορφή* = alak), továbbá a **küllemtan** (eidonomia; *εἶδος* = idomsb., *νόμος* = szabály stb.), vagy külső alaktan, végül a **bonctan** (anatomia; *ἀνατομία* = szétvág) foglalkozik. E három tudományágak a legtagabb értelemben vett alaktan körébe tartozik, megkülönböztetjük azonban a »szerkezettan (biontostatika)« elnevezést e szakok összegoglalására.

Az élőlények működésével a biontodynamika, azaz működéstan foglalkozik, melynek két ága: az **élettan** (fiziológia) és a **lélettan** (pszichológia).

A viszonyulástan (hypotalógia; *ὑποτάξις* = alárendelés) a szervezeteleknek környezetükhöz, valamint: a belső adottságokhoz való viszonyulását tanulmányozza. Ágai: a **környezettan** (ökológia), mely a környezet hatását vizsgálja; a **szokástan** (ethológia), mely az ingerekre adott reakciókat illetve az élőlénynek a táplálkozással, védekezéssel, ivarzással stb. kapcsolatos szokásait tanulmányozza; az **életföldrajz** (biontogeografia), mely az élőlények a térben való elterjedtségével, flórák és faunák összetételével foglalkozik. — A környezettan és szokástan együtt:

élelmódtannak is nevezhetjük (ezt nevezik egyesek szűkebb értelemben biológiának).

Az itt felsorolt diszciplínákban az időéneező mellekes volt. Az idiobiológiának azonban vannak olyan ágai is, melyek az élőlényt az időben, annak függvényeként tekintik, tehát történeti jelleűek. Ezek a **genetikus tudományágak**. Összesen hat ilyen tudományágot jelölhetünk meg, **Egyén-fejlődéstan** (ontogenetika; *ὄντις* = ami van, létezik, stb és *γενετή* = eredeti, születés); **Örökléstan** (genetika); **törzsfelődéstan** (phylogenetika; *φύλον* = törzs, nemzetség stb.); **szerveződéstan** (bionomia), mely az okozatok láncolatának felderítésével azt törekszik magtudni, hogy miért lett valamely szerv, vagy testi sajátosság olyan, amilyen (legjellegzetesebb szerveződéstan tudományág az oknyomozó fejlődéstan = fejlődésmechanika); **fauno- és florogenetika**, mely a Föld és egyes területek állat- és növényvilágának történeti fejlődését kialakulását követi nyomon; **rendszertan** (systematika; *σύνταξις* = rendszer), mely több, mint az élőlények leírása és másrészes csoportosítása; az ú. n. »természeti rendszer« a rokonság alapján az összes élőlények törzsfajának vetülete.

Az egész idiobiológián belül, a vizsgálat tárgya szerint megkülönböztetünk növénytant (phytologia; *φυτὸν* = növényi), állattant (zoológia; *ζῷον* = állat), embertant (anthropológia; *ἄνθρωπος* = ember). Ezekbe beertendő az őslénytant (paleontológia; *παλαιός* = régi) növénytani, állattani, vagy embertani része is.

Megjegyzendő még, hogy ezek a tudományok az egészséges élőlényekkel foglalkoznak, ha igénybe vesszük is a beleges és torz alakokból levonható tanulságokat, mint pl. az élettan, az oknyomozó fejlődéstan stb. A beteg szervezetekről szóló ismereteket a haszontudományok (gyakorlati = alkalmazott tudományok) később részletezendő körében a pathológia foglalja magában.

Hiánytalanul felsoroltuk a biológia egyik nagy ágának, az egyedekkel foglalkozó idiobiológiának fő diszciplínáit. A következőkben áttérünk a közösségekkel foglalkozó symbiológia rövid taglalására.

A symbiológia csak újabban önállóult régebben az ökológiában lapangott s az ökológiából fejlődött ki. Differenciáltsága azonban még nem haladt annyira előre, mint az idiobiológiaé. Mint már említettük, a symbiológia vizsgálatának tárgya az életközösség, a biocónosis. Elgondolásai azon a kétségtelen tényen alapulnak, hogy az élőlények bizonyos csoportjai egymást kiegészítve, magasabbrendű, eleven egységeket alkotnak, mintegy dinamikus közösségekben vannak. A közösségek pedig egy-egy életterben (biotop; *τόπος* — hely) találhatók.

A symbiológián belül is felállítható volna nagyjából ugyanaz a rendszer, mint amelyet az idiobiológia felosztásában alkalmaztunk. Beszélhetünk synphysiológiáról, synpsychológiáról, stb., ámde ennek részletezése nagyon messzire vezetne s nem is lenne célszerű, hiszen ezek az ágazatok jórészt nem eléggé fejlettek ahhoz, hogy határozott különötlésüket indokolhatnók.

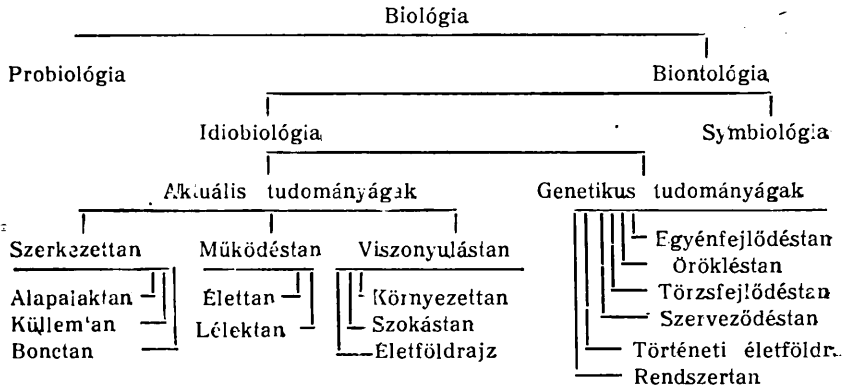
★

Az eddigiék úgyszólván teljesen elméleti síkon működő, öncélú, ú. n. tiszta tudományok voltak, a biológián belül. Céljuk) az élőlényekről való tudáskészlet növelése, függetlenül a gyakorlati haszontól. Nem jelenti azt, hogy voltaképen »haszontalanok«, mert e tudományok elméleti megállapításai egyrészt támogatják, másrészt hathatósan előbbrelendítik a gyakorlati tudományokat.

A haszontudományok, vagy más-ként alkalmazott-, illetve gyakorlati tudományok főleg az emberiség testi javaira irányulnak, jórészt a tiszta tudományok ismeretanyagának felhasználásával. A biológiai haszontudományok legfontosabbjai: az orvosi és gyógyszerészeti tudományok, melyek a körtan (pathológia; *πάθος* = szenved) köré csoportosulnak, azután a mezőgazdasági, erdészeti, ipari és kereskedelmi növénytan és állattan.

★

A biológia egész rendszere táblázatosan feltüntetve a követőző:

Függelék: Biológiai haszontudományok (alkalmazott biológia).

A biológia történeti alakulása.

A komoly értelemben vett biológia kezdete Aristoteleshez nyúlik vissza. Rengeteg eredeti és nagyon éles megfigyelést tesz s ezekkel együtt, a régebbi, szétszórt megfigyeléseket rendszerbe foglalja. Kritikai látása elsőrangú; századokig nem akadt hozzá hasonló a természettudományok művelői közt. Erre nézve legemlézőbb

az, hogy állatrendszertanában a ceteket és halakat külön csoportba sorozza.

A hellenisztikus kor másik kiválósága az alexandriai Dioscorides. Orvos volt s hivatásával kapcsolatban igen alaposan tanulmányozta a gyógynövényeket. Pontos leírás közöl 579 növényről s részletesen fejtegeti

gyógyhatásukat. Őt kell tekintenünk a gyógyszerismeret és a florisztika egyik megalapítójának.

Utánuk századokig elakadt a biológiai tudományok fejlődése. Az e világtól elfordulni törekvő középkor embere nem foglalkozott számbavehetően az őt körülvevő természettel. Ugyszólván teljesen Aristotelesre támaszkodik bizonyos időtől kezdve e hosszú kor tudmánya. Latin nyelvre ültetik át a klasszikus természettudományi iratokat s ellátják szimbolikus értelmezésekkel. A természetet vizsgálata helyett az így létesített kompendiumokat tanulmányozgatják; korántsem a valódi természettudományos gondolkodás irányelvei szerint, hanem sokkal inkább az őt szereplő kifejezések nyelvészeti bűvárlásával. Fontos közvetítő művek voltak **Isidorus de Sevilla** (570—636) »*Libri originum seu etymologiarum*« és »*De natura rerum*« című munkái. **Dioscorides**, **Theophrastos** és **Plinius** természettudományi írataiból merítette művei anyagát, mely azután az apul szolgált **Hrabanus Magnentius Maurus** (856) huszonkét kötetre rúgó »*Universo*« című munkája megalkotásához. Hrabanus a fuldai bencés iskola igazgatója volt. Hatalmas műve a középkor legtekintélyesebb természettudományi irata. Azonban mindezek a művek nem érik el a klasszikus munkák színvonalát. Ezekben az időkben Aristotelest még ugyszólván nem ismerik. Az arabok az érdem, hogy Aristoteles munkásságát az európai kultúra számára átzengették. **Ibn Sina** (908—1037) 20 vasos kötetben foglalkozik vele.

Albertus Magnus az első európai bölcselő, aki Aristoteles szellemét igyekszik átvenni. Mint szerzetesrendének provinciálisra sokat utazik, de a természet megismerésének eme kitűnő alkalmait nem tudja felhasználni. Ugy látszik meglepően rossz megfigyelő; a légyről pl. azt vélte, hogy nyolc lábú.

A 16. századtól kezdve a biológiai tudományok fejlődése lassan újra megindul a hosszú stagnálás, sőt teljes elcsökevényesedés után. A fellendülés egyik eredményezője nyilván a könyvnyomtatás, amelynek révén lehetségessé vált a tudományos művek olcsó sokszorosítása, valamint az illusztrációk (fa- és rézmetszetek) segítségével az élőlények jobb ismertetése. Az élénkülés másik okát **Veru-**

lami Bacon kiváló szellemében találjuk meg; ő fejti ki először, hogy az indukció, a megfigyelésre alapított következtetés a tudományos igazságokra ajuttató helyes módszer.

A 16. és 17. század természettudományi munkásságának azok az igen szépen illusztrált művek a jellemző kifejezői, melyek egy-egy terület növényzetét és állatvilágát ismertetik. A fejlődés eme periódusa enciklopédikus jellegű. Ez a korszak néhány emberöltő alatt több igazi ismerettel gyarapította a biológiai tudományokat, mint a megelőző sok évszázad, amely a klasszikusok óta eltelt. Addig, hiábavaló fáraózasokká, főleg a Dioscorides leírásaiban szereplő növényeket és állatokat kerésgálték s iparkodtak megtalálni Európa különböző vidékein. Ezzel kapcsolatban tévesnél tévesebb megállapításokat tettek. Most azonban az önálló, új megfigyelésekkel megindul az európai jellegű természettudományi kultúra. **Carolus Clusius** (1526—1609) illusztrált florisztikai munkái jelzik ennek a kornak a kezdetét. Nagy hírnévre tesznek szert **Otto Brunfels** és **Hieronymus Bock** munkái (1593). »*New Kreutterbuch*« (**Gesner Konrad** (1516—1565), svájci orvos a régiek által gyógynövényekként leírt növények hatását önmagán próbálja ki. **Ulysses Aldrovandi**, **Dalechamps** és **Bauhin** gazdag növénygyűjtemények birtokában voltak.

Az enciklopédikus adaigyűjtés korszaka után, amely főleg csupán a külső alakra és előfordulásra vonatkozó florisztikai és faunisztikai megállapítások rendszerét nyújtotta, elérkeztek a biológiai tudományok oda, hogy most már hozzáláthattak a belső struktúra és az életműködések beható tanulmányozásához. **Hooke Róbert** angol orvos, akkor még eléggé kezdetleges mikroszkópjával 1667-körül, a parafadugó vékony metszetét vizsgálva felfedezi a növényi sejtet. A falakkal körülveit apró terceskék emlékeztették őt a méhek lépjenek sejtjeire, ezért itt is a »kamrácska«, »cellula«, »box« elnevezést alkalmazta. Amit Hooke megfigyelt, az tulajdonképpen holt sejtnek a váza volt. Azóta a sejt fogalma, mint alaktani és többé-kevésbé élettani egységgé, eltolódott s inkább az élő tartalomra vonatkozik, mert ismerünk falakkal nem bíró sejteket is, amilyen péld. minden állati sejt.

Megindult **Marcello Malpighi** és **Nehemiah Grew** vizsgálataival a növény- és állattanomá. Malpighi 1675-ben megjelent »Anatome Plantarum« és Grew 1682-ben megjelent »The Anatomy of Plants« c. műve a legkitünőbb megfigyelésekről tanuskodik. A továbbiakban **Hales**, **Ingen-Housz** felderítik a lomboszat táplálékformáló működését, a lélekezés és a növényi asszimilációs tevékenység alapvető tényeit.

Egy sereg név mellőzésével végül eljutunk a biológiai tudományok fejlődésének »márföld kövéhez«, **Linné Károly** (1707—1778) munkásságához. — Jóllehet a megelőző két évszázad a biológiai tudományok újjonnszületése volt, a hatalmasan összetörődött ismeretanyag áttekinthetetlenül nehezedett rá a maga korszakára. Nem találtak olyan rendszerezési elvet amelynek alapján valódi tudománnyá fűzhették volna össze az egymásra halmozott ismereteket. Ezt a »gótia« vajdó, nagyon égető problémát végül is Linnének sikerült megoldania. Állat- és növényrendszere jól megkülönböztethető, lényeges és állandó külső bélyegeken nyugszik; áttekinthetőségével egy csapásra rendet teremtett a »ritkaságok gyűjteményén«. Az áttekinthetőséget támogatja az általa bevezetett **kettős nevezéktan** (binominális nomenklátúra), amely a **nem** (genus) és **faj** (species) következetes megjelölésével minden élőlényt a neki megfelelő helyre utal.

Linnével megkezdődött a biológiai tudományokban a szabatos leírás és osztályozás korszaka, melynek irányát már határozott és komolyan tudományos volt. Ez a leíró és osztályozó szellem uralkodott azután a múlt század elejéig, de az iskolákban még sokkal tovább egészen a 80-as évekig. A múlt század elejétől azonban nagy változások, belső formálódások történtek a biológiai tudományokban. A kutatás lassan kiterjeszkedett az élőlények belső felépítésére s túl azon az élettulajdonok vizsgálatára, további a környezethez való viszony tanulmányozására. Ekkor kezdett a száraz leíró tudomány valóban élettudománnyá, biológiává válni.

Az újjáalakulást három törekvés elvetése előzte meg. 1793-ban **Sprengel**-nek megjelent egy műve, amely a virágok szerkezetéről és megtermékenyítéséről szól. Ez a mű már több, mint leírás: modern irányoknak

megfelelő természetvizsgálat. Sajnos a korszak még nem értette meg teljesen elsikkadt, úgyhogy a továbbiakra semmi hatással sem volt.

Körülbelül hasonló sors jutott **Lamarck** (1744—1829.) és **Geoffroy Saint-Hilaire** (1770—1844.) osztályrészeül. A származástan úttörőinek tekinthetjük őket, de a linnéi merev szemlélet uralmának idején a fajok állandóságát és változhatatlanságába vetett hit elfogadhatatlanná tette elgondolásaikat.

A biológiai szempontoknak folytatásában is hatékony kidomborításra **Cuvier** báró (1769—1832.) munkásságával kapcsolatos. Felismerte a részek szigorú korrelációját (balancement des organes) a szervezetekben: kutatja a fejlődés menetét, valamint az elemző és felépítés közötti összefüggéseket. Ebben olyan kitünő látásra tett szert, hogy néhány ásatárcsont alapján találon rekonstruálhatta az élőlény habitusát és életmódját.

Ezt a szellemet fejlesztte és viszi tovább **Leucart Rudolf** (1823—1898.) a zoológiában, **Schleiden M. J.** (1804—1881.) pedig a botanikában.

Cuvier, **Leucart** és **Schleiden** munkássága előkészítette azt a feszültséget mely azután hatalmasan kiborított **Darwin Károly** (1809—1882.) »A fajok eredete« c. 1859-ben megjelent könyve nyomán. Soha ilyen óriási hatása nem volt még természeti tudományi műnek! Olyan gondolatokat vetett be az amúgy is előkészített talajba, amelyek forradalmosították az egész tudományt. Felvetette a létért való küzdelem kapcsán a fajok és egyedek természetes kiválogatódásának, a szelekciónak a gondolatát s érvényre juttatta **Lamarck**nak azt a már feledésbe ment hipotézisét, hogy a megváltozott használattal a szervek is megváltoznak s az így támadt új tulajdonságok öröklődnek.

Darwin tanításai aránylag későn jutottak be az iskolák falai közé, mert az egyház, sőt az állam is küzdött ellenük. (Ma, különösen az örökléstudományi ismeretek alapján jól látjuk **Darwin** különben szemérmes elméletének igen nagy gyengéit. A szelekt tulajdonságok ugyanis nem öröklődnek olyan értelemben mint annak idején gondolták. Elegendő itt csak arra rámutatnunk, hogy az ember immár generációknak szinte végtelen láncolata óta használja a beszéd

készségét mégis minden generáció újból meg kell, hogy tanulja a beszédet. A lamarcki gondolat is tévesnek bizonyult; a használat is tévesnek bizonyult; a használat bizonyos határig fejleszti ugyan az egyén szerveit de azt nem alakítja mássá, amellyel pedig a használat okozta fejlettség, vagy jellem nem öröklődik. A szelekció gondolata sem szolgáltat kifogástalan alapot a fajok kifejlődésének magyarázatához, hiszen a létért való küzdelem csak selejtez, kiszűr a meglévőből, de nem teremt újat.) Megjegyzendő, hogy a darwinizmus elleni kifogások jórészt nem annyira a tulajdonképeni elmélet, mint inkább a buzgó népszerűsítők túlzásai váltották ki, akik közül **Haecckel Ernő** (1834—1919.) nevét kell főként kiemelniük.

A fajok természetes keletkezésének kutatása fakasztotta a biológiai tudományok egyik legújabb hajtását, a törzsfelődést, amely összehasonlító anatómiai, fejlődéstani és öslény-tani adatok alapján iparkodik megállapítani az előlányek rokonságát és genealógiáját.

Ez az egész terület azonban napjainkban ismét harcok színhelyévé válik. **N. Heribert-Nilsson** svéd természettudós teljesen elveti a törzsfelődés gondolatát. Megállapítja, hogy pl. magvas növények a földtörténet legrégebb periódusában, a növényvilág alakulásának legelején megjelennek már, holott ezek a fejlődés csúcsát képviselnék egyébként; viszont a mohák, jóllehet sokkal primitívebb alkotásúak, csak egészen későn jelentkeznek. Véleménye szerint a fajok állandóak (linneanus gondolat!) s a »rokons« fajok nem okvetlen a közös leszármazás eredményei, hanem inkább csak a strukturális hasonlóság kelti azt a gondolatot, mint ha egymástól, vagy közös őstől származtak volna. Az élővilágának származásbeli összetartozása igen kétséges a törzsfelődés csak látszólagos. Tekintve, hogy az élők közt roppant sokféle struktúra valósult meg, ezeknek hasonlóságuk szerint való rendezése úgy fűzi őket átmenetek révén egymás mellé, hogy látszólag nagyon valószínű »fejlődésvonal« mutatkozik az egyszerűbb, »alacsonyabbrendű« szervezetektől a »magasabbrendűek«-ig. Ha mélyebben behatólunk a tényállásba — mondja Heribert-Nilsson — rájövünk, hogy a fejlődés elmélete nem más, mint antropocentrikus

felfogásunk végső maradványa. De vajjon megélhet-e a biológia a fejlődés gondolata nélkül? Megélhet! Mint ahogy a kémiában sem kell arra gondolnunk, hogy az elemek egymásból fejlődtek ki a hidrogéntől az uránig, úgy arra sincsen szükség, hogy a biológia rokonsági sorai alá építsük az amóbától az emberig terjedő fejlődést. A filogenetika egyáltalán nem nyugodott kísérleti alapokon. Sőt ha az örökléstan atyja **Mendel** egzakt vizsgálataira gondolunk, akkor éppen a fajok államodóságának bizonyítékát látjuk ezekben.

★

Feljutottunk a biológia jelen korszakához. Ezt a kísérletkezés jellemzi. A kísérletező technikák fejlődésével nagy lendületet kapott az élettan (fiziológia) minden ága. Az e téren dolgozó kutatók seregéből itt csak 4 nevet emelünk ki; **Szent-Györgyi Albert** főleg élettani kutatásokkal foglalkozik, a biológiai égek s az izommozgás kémiai mechanizmusára vonatkozó kutatásai alapvetőek; **Gimesi Nándor** főleg a növényélettan területén működik, főleg sejttani vonatkozásban. A sejtekben rejlő örökítő-állomány vizsgálata, az ún. kromoszómák szerveződésének kérdése, egyik legérdekesebb és legmódernebb problémája ennek a kutatáskörnek. **Huzella Tivadar** a szövetek organizálódásának kísérletes vizsgálatával (szövettenyésztés) jutott értékes eredményekre. **Orsós Ottó** (†1939) a sejtosztódás mechanizmusával és a növénysejtek szerveződésével foglalkozott.

A jövőre nézve kétségtelennek látszik, hogy útban vagyunk egy olyan biológia felé, amely egzakt tudomány. Valószínű továbbá, hogy a biológia egyre inkább érvényesülni fog a jövődő társadalmának alakításában is. Mint világnézet-formáló tényező szintén szerepezhet jut, érdekes módon éppen ellentétesen a közelmúlthoz képest. Míg a régebbi materializmus úgyszólván a biológia gyermeke volt, ma már határozottan spirituális irányba mutat a biológia fejlődésvonala.

Irodalom.

Bartucz: Fajkérdés-fajkutatás (1941).
Berkalanffy: Theoretische Biologie (1932).

Dr. Sch: Die Biologie als selbständige grundwissenschaft (1893).
 « : Der Vitalismus; als geschichte und als Lehre (2. kiad. 1922).
 « : Philosophie des Organischen (4. kiad. 1928).
 « : Der Maschine und der Organismus (1935).
 « : Wirklichkeitslehre (3. kiad. 1930).

Dudich: Az élettudomány belső tagozódása (Allattani Közl. 1938).

Haldane: The Philosophical Basis of Biology (1931).
 « : Die Philosophie eines Biologen (német ford. 1936).

Hartmann: Naturwissenschaft und Religion (1940).

Herbert-Nilsson: A fejlődés gondolata és a modern biológia (magyar ford. 1945).

Huxley: Az élet tudománya (1937).

Meyer: Ideen und Ideale der Biologischen Erkenntnis (1934).
 « : Kriesenepochen und Wendepunkte des Biologischen Denkens (1935).

Noerstrand: A XX. század feladata. (magyar ford. 1940).

Reik: Entelechia (Term. Tud. Közl. 1940).

Sexman: Experimentelle Beiträge zu einer Theorie der Entwicklung (1936).

Verzill: Theoretische Biologie (2. kiad. 1928).
 « : Umwelt und Innenwelt der Tiere (2. kiad. 1921).

Uherkovich: A korszerű biológiai oktatás (1940).

Wenzl: Metaphysik der Biologie von Heute (1938).
 « : Wissenschaft und Weltanschauung (1936).
 « : Philosophie als Weg von den Grenzen der Naturwissenschaft an die Grenzen der Religion (1939).
 « : Das Leib — Seele — Problem (1933).

Zimmermann: Az élet ritmusa (Term. Tud. Közlöny 1942).
 « : Természettudomány és viláslás hit (Term. Tud. Közlöny. 1942).

Az esztergomi kát. nyári egyetem 1934. évi előadásai (Korda kiad.)

Dr. Freyó Vilmos: egy. adjunktus.

IRODALMI ÚTMUTATÓ

A Melanchthon=jubileumhoz

Febr. 16-án volt Melanchthon Fülöp születésének négyszázötvenedik évfordulója. Az évforduló alkalmából természetesen megeléknküő érteklődés, sőt tanulmányozás megkönnyítését kívánja szolgálni az alább következő útmutató a Melanchthonra vonatkozó irodalomban.

Alapvető és lehető teljes bibliográfiai tájékozódáshoz nélkülözhetetlen **Schottenloher Karl:** Bibliographie zur deutschen Geschichte im Zeitalter der Glaubensspaltung 1517—1585. c. hatalmas (6 kötetes) művének II. kötete (Leipzig, 1935); a Melanchthonra vonatkozó irodalom a 1503—1512. számok alatt található. Ez a mű nagyobb tudományos könyvtárainkban és az egyetemek történelmi intézeiben bizonyára megtalálható. Jól használható még **Wolff Gustav:** Quellenkunde

der deutschen Reformationsgeschichte, 3 kötet (1915—1923). — Az egyháztörténelmi kézikönyvek is közlik a fontosabb irodalmat. Különösen bőséges bibliográfiái anyagot nyújt a **Krüger** féle Handbuch der Kirchengeschichte für Studierende III. kötete (**Maurer—Hermelink:** Reformation und Gegenreformation, 2. kiadása 1931). Továbbá az elterjedtebb theologiai lexikonok, a régebbi Herzog-Hauck-féle Realenzyklopaedie, az újabbak közt a Die Religion in Geschichte und Gegenwart 2. kiadása (III. köt. 2082. hasábj. és a Calwer Kirchenlexikon II. kötete (188. lap).

Melanchthon m'ntáinak gyűjteményes kiadását a **Corpus Reformatorum** első 28 kötete tartalmazza (közkeletű rövidítése: CR; megjelent 1834—1860 között, Bretschneider K. G. és Bind-

seil H. E. kiadásában). A hiányokat a Verein für Reformationsgeschichte külön bizottsága a **Supplementa Melancthoniana** eddig még befejezetlen sorozatában teszi közzé (1910 óta). Bővebb felsorolást s. Schottenloher i. m. 1545—468. sz. alatt. Egyéb alalékok, tanulmányok s irodalmi közlemények találhatóak még az Archiv für Reformations-Geschichte évfolyamaiban (a Verein f. Ref.-Gesch. folyóirata). Melancthon legfontosabb iratai közül külön is hozzárérhető a **Loci, Piitt—Kolde** kiadásában: Die Loci Communes Philipp Melancthonis in ihre Urgestalt (4. kiad. 1925). Ez egyúttal egy bevezető tanulmányt is tartalmaz Mel. teológiai fejlődéséről a Loci megjelenéséig. A Loci német fordítása **Schad Friedrich**től; Philipp Melancthon, Grundbegriffe des Glaubens (München, 1931). Az Agostai Hitvallás, ennek Apológiája és a pápa hatalmáról és elsőségéről szóló Tractatus a hitvallási iratok ismert kiadásában található.

A Melancthonra vonatkozó nagyobb szabású összefoglaló munkák közül néhányat külön is meg kell említeni. Legteljesebb életrajza **Elifinger Georg**tól: Philipp Melancthon. Ein Lebensbild. (Berlin 1902. — 624 lap.) — Tudományos s főleg pedagógiai munkásságának részletes ismertetését nyújtja, bőséges régebbi irodalommal **Hartfelder Karl** Phil. Mel. als Praeceptor Germaniae (Berlin, 1889, — 687 lap). — A korábbi jubileumi megemlékezések közül kiemelendő **Cohrs Ferdinand**: Phil. Mel. Lebenslehre. (1897. — 76 lap.) Kiegészíti Hartfelder bibliográfiáját.) — **Sell Karl**: Phil. Mel. und die deutsche Reformation bis 1531 (1897. — 127 lap).

Melancthon teológiájának régebbi feldolgozása **Herrlinger**: Die Theologie Melancthons in ihrer geschichtlichen Entwicklung und im Zusammenhang mit der Lehrgeschichte und Cultur-bewegung der Reformation (Gotha, 1879. — 468 lap). — Legújabb, Melancthon iratait bőségesen szöveg-juttató és részletes bibliográfiát is nyújtó munka **Engelland Hans**: Melancthon, Glauben und Handeln (München, 1931. — 608 lap). — Egyéb, Melancthon teológiáját a reformáció történetével összefüggésben tárgyaló munkák: **Tschackert Paul**: Die Entstehung der lutherischen und reformierten Kirchenlehre (Göttingen, 1910.)

— **Seeberg Reinhold**: Lehrbuch der Dogmengeschichte. IV. köt. 2. része (Erlangen—Leipzig, 1920). — **Ritschl Otto**: Dogmengeschichte des Protestantismus; első két kötete (1908, 1912.). — **Weber Hans Emil**: Reformation. Orthodoxie, Rationalismus c. művének eddig 2 kötetben megjelent I. része (Gütersloh, 1937., 1940.). — Végül ebben az összefüggésben figyelembe veendő még **Eiert Werner** nagyszabású munkája: Morphologie des Luthertums (2 köt. München, 1931—32). Névmutatója segít a kellő tájékozódáshoz. Az egyes részletekírésében ezeknek a fontosabb munkáknak bibliográfiai jegyzékei igazítanak el.

A magyar irodalomból, a kisebb népszerű ismeretéseket mellőzve, elsősorban **Stromp László** Melancthon szüretésének négyszázadik évfordulójára írt megemlékezését kell számba venni; megjelent »Praeceptor Germaniae« címen a Protestáns szemle 1897. évfolyamában. — Egyébként a magyar egyháztörténeteket éltető Melancthonnak Magyarországhoz való viszonya, illetve a magyarországi reformációra gyakorolt hatása érdekelt és érdekli. Az erre vonatkozó régebbi irodalomból **Frankó (Frankl) Vilmos**: Melancthon és magyarországi barátai c. tanulmánya említendő (Századok, 1874., külön és német nyelven is); továbbá **Stromp László**: Magyarország és Melancthon. (Csevény, 1917—1920. — Ő Melancthon nevének »Melancthon«-ra egyszerűsített formájához ragaszkodik. A tudományos irodalom azonban mindenütt az eredeti teljesebb formát használja.) — **Payr Sándor**: Batizi és Melancthon (Ev. Egyházi Élet, 1915. évf. 50. sz.) — Magyarországi vonatkozású Melancthon-émlékek elszórtan találhatóak a Szent István-Társulat kiadásában megjelent ötkötetes kütföldiadványban; Egyháztörténelmi Émlékek a magyarországi hitújítás korából. — úgyszintén a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattárban s egybeült (Prot. Szemle, Keresztyén Igazság stb.). **Krizsko Pál** külön ismertetette Mel.-nak Körömcébánya város tanácsához írt levelét.

Melancthonnak a magyar reformáció iskolágyére gyakorolt hatásával számos iskola- és neveléstörténeti munka foglalkozik. Említést érdemel **Daxer György**: A külföldi iskolalátogatás hatása a hazai protestáns nevelésügy fejlődésére (Békéscsaba, 1909) és **Szelényi Ödön**: A magyar ev.

iskolák (nevelés) története a reformációtól napjainkig (Pozsony, 1917). Itt említenéd még **Fraknói (Frankl) Vilmos** régebbi műve: *Hazai és külföldi iskolázás a XVI. században* (1873).

Theológiai síkon különösen két vonatkozásban foglalkoztak eddig nálunk Melanchthon hatásával: a magyarországi kryptokálvinista vitákkal kapcsolatban, valamint azzal a kérdéssel, hogy mennyiben volt Mel. hatása útegyengedő Magyarországon a svájci (helvét) reformatori irány elterjedésének. Az előbbi kérdéshez figyelembe veendő **Ráth György**: *A felsőmagyarországi kryptokálvinisták hitvitázó irodalmáról* (Irodalomtörténeti Közlemények, 1892—93). — V. ő. még **Bruckner Győző**: *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen I.* (Bp. 1922) és **Pukán-szky Béla**: *A magyarországi német irodalom története I.* (Bp. 1926) megfelelő részeivel és irodalmi utalásaival. — Melanchthonnak a magyarországi helvét irányú reformáció útegyengetésében való döntő szerepét különösen **Pokoly Lószef** hangsúlyozta: *Az erdélyi ref. egyház története I.* (Bp. 1904). A problémát némileg enyhített beállításban újabban **Asztalos**

Miklós vetette fel: *A wittenbergi egyetem és a magyarországi kálvinizmus* (A Bécsi Magyar Történeti Intézet Evkönyve, 1932) és **A wittenbergi egyetem magyar hallgatóinak nyelvismérete a XVI. században (Egyetemes Philológiai Közöny, 1932) c. tanulmányában. A kérdéshez hozzászólt még **Sz. L.** (Hegyen épített város. 1933. febr. 23. sz.), **Zoványi Jenő**: *A nyelvtudás viszonya a helvét reformációhoz* (Emlékkönyv Balassa Józsefnek, 1934) és **Révész Imre**: *Szemponok a magyar »kálvinizmus« eredetének vizsgálatához* (Századok, 1934 és »Tegnap és ma és örökké...« Debrecen, 1944). Melanchthonnak a szerepét a magyarországi »kálvinizmus« kialakításában legújabban erősen korlátozza **Bucsag Mihály**: *Szegedi Gergely debreceni reformátor, a kálvini irány úttörője hazánkban* (Bp. 1945) c. tanulmányában.**

Melanchthon szerepe és hatása a magyarországi reformáció történetében tehát még részletekben menő tisztázandó feladata hazai egyháztörténetírásunknak. Jó lenne, ha a mostani évforduló ösztönzést adna ennek az érezhető hiánynak a pótlására.

Dr. Wiczian Desző.

Újszövetség-fordításomról

1896 október első hetében foglaltam el a pozsonyi egyetemes theológiai akadémián az újszövetségi írásmagyarázat tanszékét. Az első tárgyam János evangélioma volt. Ettől fogva mind a mai napig úgyszólván napi foglalkozásom volt az újszövetség. Iratait egyenként behatóan vizsgálgattam és tanulmányoztam. Ma, ötven esztendő elmúltával Isten kegyelméből végre pontot tehetek a tanulmányozás és vizsgálatás végére. Nem mintha teljesen befejezetlenek mondhatnám munkámat, hanem mert időm e földön lassanként lejár s erőm is fokónként töredezik.

Nemsokára napvilágot lát majd fordításom. Hiszem, megengedi még az én jó Istenem, hogy hosszú időn át soha el nem fáradó kitartással végzett munkám gyümölcsét készen láthassam. Lesznek benne szokatlan for-

mák, talán újítások is, de lesznek helyesbített értelmezések is. Helyénvalónak tartom, hogy ezekről rövid tájékoztatót közöljek.

Fordításomban a fősúlyt a megérthetőségre helyeztem. Az Újszövetség iratait a ma nyelvén a ma embernek kell megszólaltatnunk. Lehetőleg arra törekedtem tehát, hogy az evangélisták és apostolok írásait úgy szólaltassam meg, amint azt maguk írták volna meg, ha magyarul írták volna. Így is sokszor kellett megalkudnom a szinte leküzdhetetlen nehézségekkel. Igyekeztem ugyan a szótári értelem érvényesítésére is, de elsősorban és kiváltképpen azt tartottam szükségesnek, hogy a szent könyvek olvasói ne többet és ne kevesebbet, se mást ne értsenek, mint amit és amennyit az írók akartak értetni. Erőszakot azonban még e jogosult

főcél érdekében sem követtem el az eredeti szövegben.

Fordításom alapszövegül a Nestle-féle görög szöveget (Editio duodecima recognita. Stuttgart 1923.) vettem, de egybevetésül a londoni 1934. évi kiadást is használtam.

Fordításomban a fejezetekre való tagolást teljesen mellőztem. Tudjuk ugyanis, hogy a Biblia fejezetekre és versekre való tagolása a gyarlónál is gyengébb. Jó volna nemzetközi megállapodás alapján újból feltagolni a Biblia szövegét. Mert bizonyos, hogy az egyes könyvek szerzői nem írják fejezetek és versek szerint mondanóikat. Hogy az olvasást és a megértést megkönnyítsem, de meg az idézést és az utánanézést is segítsem, a fejezeteket feltűnőbb számokkal jeleztem, a verseket pedig a lapok széleire rakattam. A külső tagolás helyett tehát a belső megértés megkönnyítésére fektettem a súlyt. A verseket a szövegben apró csillagok jelzik. Ilyenmódon az olvasás folyamatossága nincsen megzavarva.

A párhuzamos helyeke: a verseknek megfelelően minden egyes lap alján megtalálja az olvasó.

Az egyes könyvek előtt a szerzőről, az írás körülményeiről és céljáról rövid tájékoztatást közlök, hogy az olvasót a találgatástól és a tájékozatlanság nyomászól érzésétől megkíméljem. Rövid kortörténeti és szómagyarázó tudnivalókat is szívesen közölnék, de ezek a munka terjedelmét nagyon megnövelnék, amit pedig a mai viszonyok közt a papírhány miatt és a munkabér nagysága miatt kerülnöm kellett.

A könyvek mindegyikét tartalomjegyzékkel láttam el. És ezt a könyvek elejére tettem, hogy az olvasó teljes tájékozottsággal foghasson az olvasáshoz. A tartalomjegyzék a könyv gondolatmenétét lehető hűséggel igyekszik visszaükrözni s az evangéliomoknál Jézus életének történeti folyamatát is szemléltetni törekszik. A tartalomjegyzék tehát valóban elenches, kimutatás, tükör.

Az Újtestamentum utolsó könyvét az eddigitől eltérően *Látomások Könyvének* nevezem. Az eddigi elnevezésnek: *Jelenések Könyve*, semmi értelme nincs. A jelenés egészen más jelent, mint amit a könyv tartalmaz és mondani akar. A könyv görög neve: Apokalüpszis. Az apokalüptó íge azt jelenti, hogy valami lezárt,

rejtett dolgot feltárok, a láthatatlant láthatóvá teszem, a lecsukottat felnyitom, a titkot napvilágra hozom. Jézus feltárja János előtt azokat a titkokat, amelyek még csak a jövőben fognak megtörténni. Es János mindezeket látja és leírja. Ez a szó: *láttam* (eidon) negyvenkétszer van megcibben a könyvben, azért nem is lehet más a könyv helyes címe csak ez: *Látomások Könyve*.

Fordításom folyamán sokszor voltam kénytelen megszokott, de még nem felelő kitételeket megváltoztatni. A megszokottság ugyanis nem törvényesíthet helytelenségeket. Csak néhányat említek. Máté 10,16-ban olvaszuk: *Legyetek okosok mint a kígyók és szelídek mint a galambok.* Az eredetiben *akeraiosz* szó áll a galamb mellett. Kerannümi azt jelenti: *vegyíték, összekeverek, egyíték* valamit idegen csemmel. *Akeraiosz* tehát azt jelenti: *vegytelen tiszta, magában álló, egyszerű, őszinte.* Kármori a *tiszta* szót használja, ami az eredeti szónak legjobban megfelel; de mert a magyar nyelvhasználatban némileg már megkopott a szó jelentése és a tisztaságot elsősorban a külsőre vonatkoztatjuk, félreértésre adhat alkalmat azt mondani: *legyetek tiszták mint a galambok.* Mert itt föltétlenül belső tisztaságról szól a Megváltó. Ha a szót abban az értelemben venné mindenki, ahogyan a következő kitételekben használjuk: *tiszta víz, tiszta bor, tiszta beszéd stb.*, akkor a tiszta szót a galambokra is szívesen használnám. A vonatkozás némi eltolódása miatt azonban így így fordítom: *tisztelekük* mint a galambok. Mert belső minőségről van szó, nem külsőről.

A galambok jelzőjeként a svéd Biblia az ártatlan, ártalmatlan, a dán és a norvég az együgyű, az izlandi a hémisságnélküli (lásd az 1929 évi fordításomat), az olasz az egyszerű, az angol az ártatlan, jámbor szót használja. Káldi az együgyű szót tartja megfelelőnek, ámde ezt az értelem megváltozása miatt ma már nem használhatjuk. A legtöbb magyar fordítás a szelíd szót használja. Igen, de a szelíd szóra és fogalomra a görög a praüsz vagy eilikrin'a szót használja. Az *akeraiosz* szó szelíd értelemben sohasem fordul elő. Róma 16,19-ben azt jelenti, hogy a hívők a rosszra nézve legyenek tiszták, ártatlanok, akiknek a lelkében nem

vegyül a rossz és a jó. (v. ö. I. Kor. 14,20 népiázete). Fil. 2,15-ben a szó jelentése árcatlan, az amemptosz vagyis mocsoktalan szó áll mellette. A magyarban legjobban visszaadja az eredeti értelmét ez a kitétel: (lélekben) tiszták, vagy tisztalelkűk. A szelid szó semmiképpen nem felel meg az eredeti szövegnek.

Lukács 14,26-ban azt olvassuk a Károli-féle fordításban: Ha valaki hozzám jó és meg nem gyűlöli atyját, anyját stb. A gyűlölésre való ez a feltűnő felhívás nem illik Jézus ajkára és nem egyeztethető meg az evangéliom tanításaival. Itt a mise'n szó első szótári jelentése téveszti meg a fordítókat. A mise'in ige azonban nem csak azt jelenti: gyűlölni, hanem azt is, ami a gyűlölés természetes következménye, hogy elfordulunk valamitől, mellőzünk és elhagyunk valamit amivel nem akarunk többé lelki kapcsolatban maradni. Így az ige azt is jelenti: elítélni, lebecsülni, nem helyeselni, stb. Ilias 17,272-ben azt olvassuk, hogy Zeűs nem helyeselte, nem méltatta, sőt lenézte Patroklos ama tettét, hogy a kutyákat zsákmánnyá tette (misesen d' ara min deión küszí kürmü genesztai). Jézus tehát nem a szűlök meggyűlöléséről beszél, hanem azok mellőzéséről, elhagyásáról, ha Kriszus és a szűlők közt kell választani.

De példát hozok arra is, hogy megtartok olyan megszokott kitétel, amelyet nagyon is vitathatnánk.

Lukács 2,14 az angyalok karácsonyi énekét közli. A szöveg felett már sokat vitatkoztak, de lehet is. Az eredetiben a gondolat és a forma párhuzama igazán gyönyörű:

Dicsőség a magasságokban Istennek,

Békesség a földön az embereknek.

Az emberek mellett azonban egy jelző van: milyen embereknek szól az a békesség? A görög szó ez: *eudokiasz*. Hogy néhány kódexben eudokia áll, az ne zavarjon bennünket, mert ha nominativusban állna a szó, akkor két ajándékról volna szó, ami megzavarná a mondas gyönyörű párhuzamát és követelné a hiányzó *kai* szót is. A szó tehát csak genitivus lehet. Az eudokoé ige jelentése: gyönyörködni, tetszést találni, megelégedni valamivel, jónak tartani, helyeselni valamit, elfogadni, beleegyezni stb.

Az eudokia szó az Újtestamentomban többnyire Istenre vonatkozik.

Kol. 1,19-ben azt mondja az apostol: Úgy tetszett Istennek, hogy a Krisztusban lakozzék a teljesség. Máté 11,26-ban s a vele párhuzamos helyen Jézus mondja: Úgy tetszett nekem, Atyám! Efez. 1,5 és 9-ben szintén az Isten jótetszéséről van szó. Nagyon érdekes az eudokia szó használata Fil. 2,13-ban: Isten az, aki bennetek mind az akarást, mind a véghezvitelt munkálja *hiper tész eudokiasz*. A régi magyar fordításokban ez áll: az ő tetszéséből, az ő jókedvéből. Igen, de az eredeti szövegben hüper áll. Ez pedig a genitivussal mindig a célt jelöli meg. Isten azért adja az embernek az akarást, mind a véghezvitelt, hogy tetszésére legyen Istennek, tehát hogy az ő megalégedését megnyerje.

Az eudokia szó azonban sokszor vonatkozik az emberre magára is. Így Róma 10,1-ben az apostol a maga szívének gyönyörűségéről beszél. Fil. 1,15-ben viszont az emberek nemesszándékáról szól. II. Thessz. 1,11-ben a jötevés öröme és gyönyörűségére utal az apostol. Így hát az eudokia emberi tulajdon is lehet.

Az angyalok karácsonyi énekében tehát az eudokia szót Istenre is, az emberekre is vonatkoztathatjuk. Ha Istenre vonatkoztatjuk, akkor a szöveg ezt mondja: a földön békesség az istenektetsző embereknek. Ha pedig az emberekre vonatkoztatjuk, így kell megállapítanunk: a földön békesség a jóakarátú embereknek... En ennél maradok.

Pálmák a korinthusiakhoz írott első levele 13. részében a szeretetről ír gyönyörű dolgokat. Nem volna azonban szabad elfelejteni, hogy az apostol itt a szeretetet csakúgy személynek gondolja, mint pl. Salamon vagy a zsoltáíró a bölcsességet. Itt a szeretet cselekvő alany. Nem szabad hát jelzőkkel helyettesíteni az igéket. Ezért nem helyes azt mondani: A szeretet hosszútűró, kegyes, hanem akkor a szöveget jó magayrsággal azt kell mondani: a szeretet tűr, kedveskedik. A fejezet első versében is olyan toldások vannak, amelyeket az eredeti szöveg nem helyesel. Ma így tudjuk: Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szűlök is, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom. — Az eredeti szöveg pedig ezt mondja: Ha emberek vagy angyalok

nyelvén szólok is, de nincs bennem szeretet, zengő érc és pengő cimbálom lettem. Az eredetiben nincs szó hasonlításról.

Még csak pár rövid példát közlök a fordításokban mutatkozó eltérések szemléletére.

Lukács 18,1—8. Károliban így hangzik:

Monda pedig nekik példázatot is arról, hogy mindig imádkozni kell és meg nem restülni, mondván: Volt egy bíró egy városban aki Istent nem félt és embert nem becsült. Volt pedig abban a városban egy özvegyasszony és elméne ahhoz mondván: Allj bosszút értem az én ellenségeimen. Az pedig nem akará egy ideig, de azután mondá ő magában: Jól lehet Istent nem félek és embert nem becsülök, mindazáltal mivelhogy nekem terhemre van ez az özvegyasszony, megszabadítom őt, hogy szüntelen reám járván ne gyötörjön engem. Mondá pedig az Úr: Halljátok mit mond ez a hamis bíró? Hát az Isten nem áll-e bosszút az ő választottaiért akik öhozzá kiáltanak éjjel és nappal, ha hosszútűró is irántuk? Mondom nektek, hogy bosszút áll értük hamar. Mindazáltal az embernek Fia mikor eljő, avagy talál-e hitet e földön?

Az eredeti szöveg pedig ezt mondja:

Példázatot mondott nekik arról, hogy szünetnélkül kell imádkozni és nem szabad befeláradni. Ezt mondta: Volt egy városban egy bíró. aki Istent nem félt, embert nem becsült. Volt ugyanabban a városban egy özvegyasszony is, aki elment hozzá és így szólt: Szolgáltass nekem igazságot az én ellenfelemmel szemben. Az egyideig vonakodott, de azután így szólt magában: Noha Istent nem félek, embert nem becsülök, mégis igazához segítem ezt az özvegyet, mert terhemre van, különben örökké idejár és gyötör. Az Úr azt mondta: Halljátok amit ez a goncsz bíró beszél? Hát Isten nem szolgált-e igazságot az ő választottainak, akik hozzá éjjel-nappal kiáltanak és nem könyörül-e rajtuk? Mondom nektek, igazukhoz juttatja őket hamar. Mégis, ha az Emberfia eljön, talál-e majd hitet a földön?

I. Timótheus 3,1—7 a Károlai fordításában így hangzik:

Igaz ez a beszéd: ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. Szüksé-

séges annakokáért, hogy a püspök eddhetetlen legyen, egy feleségű férfiú, józan, mértékletes, illedelmes, vendégszerető, a tanításra alkalmas; nem borozó, nem verekedő, nem rút nyereségre vágyó, hanem szelíd, versengésből ment, nem pénzsóvárgó; ki a maga házat jól igazgatja, gyermekeit engedelmisségen tartja minden tisztességgel; (mert ha valaki az ő tulajdon házat nem tudja igazgatni, mimódon visel gondot az Isten egyházára?) Ne legyen új ember, nehogy felfuvalkodván az ördög kárhozatába essék. Szükséges pedig, hogy jó bizonyossága is legyen a kívülvalóktól, hogy gyalázatba és az ördög töribe ne essék.

Az eredeti szöveg pedig ezt mondja:

Hiteles beszéd ez: ha valaki felvigyázóságra törekszik, jó munkát kíván. Kell tehát, hogy a felvigyázó legyen feddhetetlen, egyszernősű férfi, józan, szerény, rendes, vendégszerető, tanítanítudó, nem borozó, nem veszekedő, hanem szelíd, békés, nem pénzéhes; aki az ő házat jól vezeti és akinek engedelmes, teljesen tisztaéletű gyermekei vannak, — mert ha valaki a maga háza élén sem tud megállni, hogyan gondolhatná az Isten gyülekezetét! Ne legyen zsengehitű, nehogy felfuvalkodván az ördög ítéletére kerüljön. Viszont kell, hogy a kívüllévők jó véleményvel legyenek róla, nehogy gyalázatba és az ördög törébe jusson.

Merőben helytelennek tartom az episzkoposz szót a püspök szóval azonosítani. Levalunk írása idején még csak vének és felvigyázók) presbiterék és episzkoposzok) álltak a gyülekezetek élén.

Ugyanígy nem tartom helyesnek, hogy a zsidó páska szót a mi húsvét szavunkkal helyettesítik. Az evangéliumok írása idején még nem volt a húsvét ünnepe. Kérdés, hogy Pál apostol is I. Kor. 5,7-ben a mi húsvéti báránunkról beszélve nem a zsidó páskabárányt érti-e? Azt hiszem igen mert különben az egybevétel sántítana. Helyesebb hát, ha az Újtestamentomban mindenütt megtartjuk a páska szót.

Sok lényegbevágó és kevésbé lényeges változtatásra mutathatnék még rá, de talán ennyi is elég annak igazolására, hogy fordításomban kizáróan az eredeti szöveghez való ragaszkodás vezetett.

D. Raffay Sándor.

K Ö Z L E M É N Y E K

E számunk (2. körlvél) cikkirói: Scholz László Bpest—zuglói lelkész, Bpest, XIV. Bosnyák-tér 31, 264/2. hrsz.; Grünvally Károly egyh. belm. lelkész, Bpest, VIII. Eszterházy-u. 12.; Benczúr László vt. lelkész, Bpest, XI. Bocskay-u. 10.; Molnár Rudolf s. lelkész, Bpest, IV. Deák-tér 4.; Frenyó Vilmos egyet. adjunktus, Bpest, II. Apostol-u. 16.; Dr. Wiczian Dezső egyet. tanár, Sopron, Alsólővér-u. 12.; D. Raffay Sándor ny. püspök, Bpest. IV. Fehérhajó-u. 10.

Az Evangélikus Theológiai Munkaközösség új tagjai (1947. II. 13-ig): Abaffy Gyula lelk. Hernádvécsé, — Algöver Andor ny. lelk. Bpest, — Andorka Sándor lelk. Kéty, — Bakay Péter lelk. Apostag, — Bakay Zoltán lelk. Dunaegyháza, — Benczúr Zoltán h. lelk. Tatabánya, — Berkényi Ede lelk. Ecseny, — Blatniczky Jenő lelk. Cinkota, — Böröcz Sándor lelk. Körmen, — Budaker Oszkár egyet. tan. Sopron, — Dr. Deák János egyet. tan. Sopron, — Dönsz Tivadar lelk. Debrecen, — Dubovay Géza h. lelk. Kaposvár, — Endreffy Zoltán lelk. Csömör, — ifj. Fekete István theol. Sopron, — Filippinyi János vt. lelk. Békéscsaba, — Ferdinánd István egyet. könyvtáros Sopron, — Főnyad Pál lelk. Iharosberény, — Földes János lelk. Egyházasközsér, — Friedrich Lajos lelk. Kecskemét, — Fülöp Dezső lelk. Bük, — Garami Lajos lelk. Balassagyarmat, — Gáncs Aladár theol. Sopron, — Gerhát Sándor lelk. Galaguta, — Dr. Györffy Béla lelk. Feléc, — Györy János lelk. Nagytarcsa, — Hafenschér Károly lelk. Sopron, — Halász József lelk. Perbál, — Hannifel Sándor ny. lelk. Iharosberény, — Hering János alesperes Veszprém, — Horváth József s. lelk. Celdömölk, — Horváth Lajos lelk. Gyékényes, — Horváth Olivér lelk. Nagykanizsa, — Hybl Klára theol. Sopron, — Inotay Lehet theol. Sopron, — Jakab Miklós lelk. Sur, — Dr. Jánossy Lajos egyet. tan. Sopron, — Kellő Gusztáv lelk. Szarvas — Késmárczky Lajos lelk. Bpest — Kincses Lajos lelk. Balassagyarmat, — Kiss Béla h. lelk. Pálfa, — Dr. Kiss Jenő egyet. tan. Sopron, — Kiss Jenő m. h. lelk. Györság, — Krecsák János lelk. Irsa, — Krecsák Kálmán, lelk. Nyiregyháza, —

Kun-Kaiser József lelk. Mezőterény — Kutas Elek lelk. Zalaistvánd, — Kutas Kálmán lelk. Szombathely, — Kühn Ernő vt. lelk. Aszód, — Kürtösi Kálmán vt. lelkész Pestújhely, — Laborczy Zoltán lelk. Győr, — Lukács István lelk. Győr, — Marosek János esperes Ozd, — Maróti János vt. lelk. Pilis, — Mesterházy Sándor lelk. Kemenesmihályfa, — Mezey József lelk. Ujpest, — Mezősi György theol. Sopron, — Medvegy Antal gimnáziumi tan. Kőszeg, — Milán János lelk. Oroszlány, — Mogyorósy Gyula lelk. Bük, — Molnár Gyula lelk. Bakonyszombathely, — Molnár Gyula h. esperes Esztergom, — Molnár Sándor lelk. Győr, — Muntag Andor theol. Sopron, — Nagybockai Vilmos s. lelk. Bpest, — Németh-Farádi Mihály lelk. Körmen, — Palotay Gyula lelk. Harta, — Pásztor Pál s. lelk. Bpest, — Polónyi Zoltán s. lelkész, Esztergom — Ponicás Imre lelk. Kiskőrös, — ifj. Pröhle Károly lelk. Sopronbánfalva, — Rác Ernő lelk. Szokoj, — Rác Sándor lelk. Meszlen, — Révész László lelk. Bér, — Schtrauf Endre lelk. Tolnánémedi, — Schulek Tibor esperes Pécs, — Selmezy János s. lelk. Kétybodony, — Sikos Gyula lelk. Zalagalsa, — Sikos Lajos s. lelk. Szombathely, — Sikter László vt. lelk. Ujpest, — Solti Károly lelk. Abaújszántó, — Solymár András lelk. Komádi, — Süle Károly vt. lelk. Bpest, — Szabó Aladár vt. lelk. Budapest, — Szabó Lajos lelk. Kíssomlyó, — Szabó Vilmos lelk. Pusztavám, — Szalay Sándor lelk. Farád, — Szelényi János lelk. Szarvas, — Szerdahelyi Pál lelk. Ocsva, — Szikszay Zoltán vt. lelk. Miskolc, — Szomjas Károly lelk. Nemespátró, — Takács Elek esperes, Homokbödöge, — Takó István lelk. Györköny, — Tarjáni Gyula lelk. Tata, — Tihanyi János lelk. Szepetnek, — ifj. Tóth-Szölös Mihály theol. Sopron, — Várallyay János lelk. Sopron, — Dr. Vető Lajos lelk. Diósgyőr-Vasgyár, — Weigel Adám lelk. Mucsfa, — Zalán Pál lelk. Csanádalberti, — Zátanyi Pál lelk. Ambrózfalva, — Tagok száma eddig 202.

Az Evangélikus Theológiai Munkaközösség tagjai sorából kilépett: Szimonidesz Lajos ny. lelk. Bpest.

Luther-Társasági tagdíjat fizettek (1947. II. 13-ig):

Bartos Ferencné Bpest 15, Benczúr Zoltán Tatabánya 15, Blatniczky Jenő Cinkota 5, Böröcz Sándor Körmend 3, Brenner Imre Püstenzsenterzsébet 5, Csengődi ev. lelkészi hivatal 15, Danhauser László Bpest 15, Dely Magda Bpest 2, Endreffy Zoltán Csömör 5, Farkas Ferenc Iklad 5, ifj. Fekete István Sopron 15, Ferenczy Zoltán Budapest 15, Fogarasi Árpád Budapest 10, Földes János Egyházaskozár 15, Dr. H. Gaudy László Bpest 15, Greifenstein Rudolf Bpest 15, Hernády Nándor Bpest 5, Horváth Lajos Gyékényes 15, Hybl Klára Sopron 1, Ittész Mihály Győr 5, Kecskeméti ev. egyházközség 15, Dr. Keken András Bpest 5, Kelenföldi ev. egyházközség 15, Kendah György Bpest 15, Késmárszky Lajos Bpest 1, Kiss János Sopron 2, Koren Emil Bpest 15, Kovácsházy Zelma Bpest 1, Kókény Elek Budafok 5, Krecsák Kálmán Nyiregyháza 5, Kun-Kaiser József Mezőberény 15, Kutas Elek 10, Kürtösi Kálmán Pestújhely 5, Lederer Ervin Bpest 15, Lukács István Győr 5, Maróti János Pilis 5, öz. dr. Matócsy Károlyné Bpest 15, Meiszter Imre Budapest 20, Mezey József Ujpest 15, Mikler Gusztáv Dunaharaszti 6, Milán János Oroszlány 5, Miskolci ev. egyházközség 5, Móhr Henrik Bpest 5, Molitórisz János Celldömök 15, Molnár Rudolf Bpest 5, Muntag Andor Sopron 15, Nagybocskai Vilmos Bpest 15, Nandrássy Elek Kispeszt 5, Németh-Farádi Mihály Körmend 5, Németh Károly Lébény 15, Oravetz Károly Bpest 15, Pajor Jenő Bpest 15, Palotay Gyula Harta 15, Révész László Bér 3, Scholz László Bpest 15, Schtraub Endre Tolnanémedi 5, Sommer Gyula Vác 5, Szada Gabriella Kispeszt 15, Szelényi János Szarvas 15, Szepesváry Tamás, Bpest 6, Szomjas Károly Nemespátró 5, Takó István Györköny 5, Tihanyi János Szepetnek 5, ifj. Tóth-Szöllös Mihály Sopron 15, Virág Jenő Bpest 2, Dr. Wiczian Dezső Sopron 15, Zalán Pál Csanádalberti 5.— Ft. Összesen: 637 Ft.

LESZÁLLITOTT ÁRON KAPHATÓ:

1. BERCZKY SÁNDOR: *BIBLIAI TÖRTÉNETEK*, a népiskolák I—IV. o. számára. 168 lap. Szórványokban folyó hitoktatásra kiválóan alkalmas. Ára füzve 3 forint.
2. D. LUTHER MARTON MŰVEI: I. kötet elfogyott. II.—VI. kötet kapható. 1—1 mintegy harminc ívre terjed s önmagában mindegyik kerek egész. Ára kötetenként, füzve 10 forint.
3. VIRÁG JENŐ: *Dr. LUTHER MARTON ÖNMAGARÓL*. 194 lap. Szép konfirmációi ajándék. Ára füzve 5, kötve 8 forint.

SCHOLZ LÁSZLÓ: *EVANGÉLIKUS KONFIRMÁCIÓI KATÉ*-ja megjelent. Ára füzve 1.20 forint.

KERESZT ALATT címen áhitatos könyv jelent meg. Rövid és igen jó elmélkedéseket tartalmaz a bűnt minden napjára. Amerikai—finn traktátusból fordította Molnár Rudolf. Ára füzve 3 forint.

Könyvkereskedésünk útján bárhol megjelent könyv, lap és folyóirat megrendelhető. A rendelt könyvet kívánatra bekötötjük. Nagyobb rendelésnél árkedvezmény. Részletfizetést is elfogadunk. Iratkeresztési célokra bizományi árút adunk. — Megrendelések a következő címre küldendők: Luther-Társaság könyvkereskedése, Budapest VIII. Üllői-út 24.